ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

Τεύχος 178, Δεκέμβριος 2010

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Κάτι το παράξενο συμβαίνει ενώ συνεχίζουμε να αντιμετωπίζουμε σοβαρά προβλήματα σε ότι αφορά την τήρηση των αποφάσεων για τα δημόσια έσοδα και για την επίτευξη των στοιχείων του προγράμματος λιτότητας που περιλαμβάνεται στον Ν. 3845/10 (Μνημόνιο): ενώ η μείωση των εισοδημάτων των μισθωτών και των συνταξιούχων, καθώς και η αύξηση της ανεργίας θεωρούνται μοιραία αποτελέσματα των πολιτικών διαχείρισης της δημοσιονομικής κρίσης, η αποκατάσταση της φορολογικής δικαιοσύνης και πόσο μάλλον η αναδιανομή του εισοδήματος μέσω της φορολογίας, για τον δικαιότερο καταμερισμό του κόστους της προσαρμογής, αντιμετωπίζονται ως αδύνατες ή αδιανόητες επιλογές. Στο τεύχος αυτό της ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ παρουσιάζεται η πρόταση του ΙΝΕ για την αναδιανομή εισοδήματος και την ανάπτυξη για την έξοδο από την κρίση της ελληνικής οικονομίας. Επιπλέον, η ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ παρουσιάζει άρθρο σχετικά με τις ψυχολογικές και κοινωνικές επιπτώσεις της ανεργίας, καθώς επίσης και τις δραστηριότητες του ΙΝΕ το τελευταίο διάστημα.

ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ • ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

ΕΚΔΟΤΗΣ: Γιάννης Παναγόπουλος
ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Σάββας Ρομπόλης, Γιάννης Κουζής, Πέτρος Λινάρδος - Ρυλμόν, Βασίλης Παπαδόγαμβρος
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ: Σάββας Ρομπόλης
ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ: Γ. Κολλιάς, Δ. Κατσορίδας
ΓΡΑΦΕΙΑ: Ιουλιανού 24 Αθήνα, Τηλ: 210 8202247, Fax: 210 8202202
ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ: www.inegsee.gr • **ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ:** vpetrak@inegsee.gr
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ: ΚΑΜΠΥΛΗ, Αντιγόνης 60, Τηλ: 210 5156820, Fax: 210 5156811

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ

ΑΝΑΔΙΑΝΟΜΗ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ & ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞΟΔΟ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

1. Κρίση και κατανομή του εισοδήματος

Κάτι το παράξενο συμβαίνει ενώ συνεχίζουμε να αντιμετωπίζουμε σοβαρά προβλήματα σε ότι αφορά την τήρηση των αποφάσεων για τα δημόσια έσοδα και για την επίτευξη των στοιχείων του προγράμματος λιτότητας που περιλαμβάνεται στον Ν. 3845/10 (Μνημόνιο): ενώ η μείωση των εισοδημάτων των μισθωτών και των συνταξιούχων, καθώς και η αύξηση της ανεργίας θεωρούνται μοιραία αποτελέσματα των πολιτικών διαχείρισης της δημοσιονομικής κρίσης, η αποκατάσταση της φορολογικής δικαιοσύνης και πόσο μάλλον η αναδιανομή του εισοδήματος μέσω της φορολογίας, για τον δικαιότερο καταμερισμό του κόστους της προσαρμογής, αντιμετωπίζονται ως αδύνατες ή αδιανόητες επιλογές.

Στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ) δείχνουν ότι η φοροαποφυγή και η φοροδιαφυγή που αφορούν την φορολογία εισοδημάτων φυσικών προσώπων (με βάση τα στοιχεία του οικονομικού έτους 2008) αντιπροσωπεύουν γύρω στο 40% των φόρων που εισπράττονται. Πράγματι όταν υπολογίζεται ο φόρος εισοδήματος φυσικών προσώπων που αναλογεί στα εισοδήματα τα οποία καταγράφει η Έρευνα Εισοδήματος της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, αντιπροσωπεύει το 140% του αντίστοιχου φόρου που έχει εισπραχθεί με βάση τις φορολογικές δηλώσεις. Για τα σημερινά δεδομένα η διαφορά αυτή εκτιμάται γύρω στα 4 δις Ευρώ.

Η φοροδιαφυγή είναι όμως ένα πολύ ευρύτερο φαινόμενο, δεν αφορά δηλαδή μόνο την φορολογία εισοδήματος φυσικών προσώπων. Σύμφωνα με την τελευταία έκθεση του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Αναπτύξεως για την ελληνική οικονομία, η αποτελεσματικότητα των εισπρακτικών μηχανισμών (υπολογισμένη για το έτος 2006) είναι εξαιρετικά περιορισμένη. Το ποσοστό είσπραξης του Φόρου Προστιθέμενης Αξίας είναι 52%, της είσπραξης των εργοδοτικών ασφαλιστικών εισφορών είναι 53% και της φορολογίας των επιχειρήσεων είναι μόλις 9%. Ο Σύνδεσμος Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών (ΣΕΒ) υιοθετεί την εκτίμηση πολλών διεθνών και ελληνικών οργανισμών ότι η φοροδιαφυγή πλησιάζει τα 30 δις Ευρώ ετησίως, ενώ η Τράπεζα της Ελλάδος έχει αναφέρει ότι

«η πλήρης σύλληψη της φοροδιαφυγής θα απέδιδε ένα ποσό που θα κυμαινόταν μεταξύ 13 και 35 δις Ευρώ».

Με βάση αυτά τα στοιχεία και τις εκτιμήσεις είναι προφανές ότι η ασφαλέστερη οδός για τη διαχείριση της δημοσιονομικής κρίσης θα μπορούσε να είναι η πραγματική καταπολέμηση της φοροδιαφυγής και η περαιτέρω αναδιανομή εισοδήματος. Μια τέτοια προσέγγιση όμως θα προϋπέθετε ότι η εφαρμοζόμενη οικονομική πολιτική που απορρέει από το περιεχόμενο του Μνημονίου, θα θεωρούσε δημοσιονομικά και αναπτυξιακά μη αποτελεσματική και κοινωνικά μη παραδεκτή την μονομερή επιβάρυνση των χαμηλών εισοδημάτων των μισθωτών και των συνταξιούχων. Επιπλέον, θα θεωρούσε μακροοικονομικά και πολιτικά επιβεβλημένη την εξεύρεση πόρων από τα υψηλότερα εισοδήματα ως κινητήρια χρηματοδοτική δύναμη για την χρηματοδότηση των ελλειμμάτων και των δημοσίων επενδήσεων.

Είναι σαφές ότι το κοινωνικό αλλά και οικονομικό αδιέξοδο στο οποίο οδηγείται η χώρα οφείλεται κατά κύριο λόγο στην άρνηση των συντακτών του Μνημονίου να θεωρήσουν ως αναγκαία και υλοποιήσιμη την προοπτική ανατροπής της εδραιωμένης κατανομής εισοδήματος στην χώρα μας.

Σε διαφορετική περίπτωση, η υλοποίηση, στο πλαίσιο του Μνημονίου μίας τέτοιας πολιτικής, θα στερηθεί της αντοχής της ελληνικής κοινωνίας, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την διάβρωση της κοινωνικής συνοχής. Παράλληλα, αξίζει να σημειωθεί ότι η αποτυχία της εφαρμοζόμενης οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα να βελτιώσει το επίπεδο ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας διαμέσου της μείωσης του μοναδιαίου κόστους εργασίας, των ιδιωτικοποιήσεων, της ενίσχυσης της κερδοφορίας του επιχειρηματικού τομέα, της διεύρυνσης της ευελιξίας των εργασιακών σχέσεων, της δημοσιονομικής πειθαρχίας με κύριο μέσο την πραγματική μείωση των κοινωνικών δαπανών και την απορρύθμιση του συστήματος κοινωνικής προστασίας, θα έπρεπε να είχε οδηγήσει τις δημόσιες πολιτικές αλλά και τις εργοδοτικές οργανώσεις που υποστήριξαν αυτή την κατεύθυνση και αυτό το μείγμα της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, σε αναθεώρηση των απόψεών τους και σε ριζοσπαστική αλλαγή των πολιτικών τους.

Από την άποψη αυτή είναι φανερό ότι, ιδιαίτερα από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, το προαναφερόμενο μείγμα αναπτυξιακής και οικονομικής πολιτικής οδήγησε στην σταδιακή τεχνολογική, καινοτομική, οργανωτική και ποιοτική απαξίωση της παραγωγικής υποδομής στην μεταποίηση και στην γεωργία με κυρίαρχη πλέον επιλογή τον τουρισμό, τις κατασκευές και την ναυτιλία, αξιοποιώντας κυρίως ανειδίκευτη και όχι ειδικευμένη εργασία και εγκαταλείποντας την παραγωγή προϊόντων υψηλής ποιότητας και υψηλής προστιθέμενης αξίας με δυναμική διείσδυση και διαρκή παρουσία στις διεθνείς αγορές. Ακριβώς αυτή η αναπτυξιακή στρατηγική συνεπικουρούμενη και από την εφαρμοζόμενη οικονομική πολιτική της «δανειστικής οικονομίας», οδήγησαν την ελληνική οικονομία και τους εργαζόμενους στην σημερινή δυσμενή κατάσταση, μετά από μια μακρά περίοδο (1994-2008) αύξησης του ΑΕΠ και ανισοκατανομής του εισοδήματος, κατά την οποία θα έπρεπε να μειωθούν τα δημόσια ελλείμματα και το δημόσιο χρέος, στην

ελληνική οικονομία ιδιαίτερα την τελευταία δεκαετία, παρατηρείται μία μέση ετήσια αύξηση του δημοσίου ελλείμματος κατά 5 δις ευρώ και του δημόσιου χρέους κατά 6,2 δις ευρώ, χωρίς να έχει βελτιωθεί σημαντικά το βιοτικό επίπεδο των εργαζομένων, των συνταξιούχων και των ανέργων και να έχουν διευρυνθεί τα αναπτυξιακά αποθέματα της χώρας.

Επομένως, είναι εύλογο το ερώτημα, πώς εξηγείται και πώς δικαιολογείται αυτή η ραγδαία επιδείνωση, ενώ η ελληνική οικονομία κατά την διάρκεια των ετών 1995-2008 παρουσίαζε συνεχή αύξηση του ΑΕΠ, της παραγωγικότητας της εργασίας και των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου (όχι μόνον στον κατασκευαστικό τομέα αλλά και σε μηχανολογικό εξοπλισμό). Τίθεται, επίσης το ερώτημα, σε ποιους λόγους οφείλεται αυτό το «ελληνικό παράδοξο» που έχει οδηγήσει την οικονομία, ιδιαίτερα μετά το 2007, σε μια τέτοια δυσμενή δημοσιονομική, κοινωνική και παραγωγική κατάσταση, καθώς επίσης στην προσφυγή σε δανεισμό της τάξης των 250 δις ευρώ, σε συνεχή αύξηση του δημόσιου χρέους (115% ΑΕΠ 2009, 125% ΑΕΠ 2010)[1] και αύξηση του χρέους του ιδιωτικού τομέα (επιχειρήσεις, νοικοκυριά) (107% ΑΕΠ 2010 από 43,3% ΑΕΠ το 2000 και 76,4% ΑΕΠ το 2005).

Υποστηρίζεται ως ένας σοβαρός λόγος της παρούσας κρίσης, το χαμηλό επίπεδο της εθνικής αποταμίευσης κατά τα τελευταία δέκα έτη, δεδομένου ότι η ακαθάριστη εθνική αποταμίευση, δημόσια και ιδιωτική, μόλις υπερέβαινε το 7% του ΑΕΠ το 2008 και το 5% το 2009 εξαιτίας των υψηλών δημοσιονομικών ελλειμμάτων και της ταχείας αύξησης της ιδιωτικής κατανάλωσης. Το ύψος αυτό της εγχώριας αποταμίευσης ήταν ανεπαρκές για την χρηματοδότηση ακόμη και των τρεχουσών επενδύσεων. Το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, αντίθετα, θεωρεί ότι το πρόβλημα οφείλεται κατά κύριο λόγο στην δανειακή μεγέθυνση της δημόσιας κατανάλωσης και της ιδιωτικής κατανάλωσης των ανώτερων εισοδημάτων, στις υπερτιμολογήσεις των κρατικών προμηθειών, στις φοροαπαλλαγές προς τις επιχειρήσεις που στέρησαν από έσοδα τον Κρατικό Προϋπολογισμό (7,7% του ΑΕΠ οι άμεσοι φόροι στην Ελλάδα, 13,1% του ΑΕΠ οι άμεσοι φόροι στην Ε.Ε.-27, συμμετοχή στην Ελλάδα των μισθωτών και συνταξιούχων κατά 81,5% στο δηλωθέν εισόδημα φυσικών προσώπων και κατά 78,7% στην φορολογία του εισοδήματος φυσικών προσώπων). Επιπρόσθετα το πρόβλημα οφείλεται στην ανισοκατανομή του εισοδήματος, στην απελευθέρωση της φοροδιαφυγής και στην κατάρρευση του μηχανισμού ελέγχου είσπραξης των εσόδων του κράτους, στην εισφοροδιαφυγή, την ευέλικτη, την αδήλωτη και ανασφάλιστη εργασία, καθώς και στην συρρίκνωση του τεχνολογικού και καινοτομικού δυναμικού της χώρας.

Με βάση αυτά τα δεδομένα, δηλαδή τα σοβαρά δημοσιονομικά, κοινωνικο-οικο-

1. Η αναθεώρηση των στοιχείων (15/11/10) του δημόσιου ελλείμματος και του δημόσιου χρέους του έτους 2009 από την Eurostat είχε ως αποτέλεσμα την διαμόρφωσή τους στα επίπεδα του 15,4% του ΑΕΠ (36,15 δις ευρώ) και 126,8% του ΑΕΠ (298,03 δις ευρώ) αντίστοιχα. Το 2010 το δημόσιο έλλειμμα διαμορφώνεται στα επίπεδα του 9,4% του ΑΕΠ ή 22 δις ευρώ και το δημόσιο χρέος στα επίπεδα του 144% του ΑΕΠ ή 335 δις ευρώ. Το 2011 το δημόσιο έλλειμμα προβλέπετε να διαμορφωθεί στα επίπεδα του 7,4% του ΑΕΠ ή 17 δις ευρώ και το δημόσιο χρέος στα επίπεδα του 156,8% του ΑΕΠ ή 365,1 δις ευρώ.

νομικά και παραγωγικά προβλήματα που έχουν δημιουργήσει στην ελληνική οικονομία και κοινωνία, διαπιστώνουμε ότι το κεντρικό ζήτημα που αναδεικνύει αυτή η οικονομική κρίση είναι η αναγκαιότητα ενός ριζικού αναπροσανατολισμού της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, όχι βέβαια σε όρους ρητορικούς, αλλά σε όρους ουσιαστικούς και μεσο-μακροπρόθεσμους, προκειμένου κατά την περίοδο 2010-2015 να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις αντιμετώπισης των προαναφερόμενων σοβαρών προβλημάτων.

2. Το αδιέξοδο της "εσωτερικής υποτίμησης"

Το δυσάρεστο, κατά την άποψη του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, σε αυτή την αναγκαιότητα είναι ότι η προσφυγή στον «μηχανισμό στήριξης» της ελληνικής οικονομίας από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, μονεταριστικής κατά κύριο λόγο έμπνευσης, κινείται στην κατεύθυνση της αυστηρής δημοσιονομικής πειθαρχίας για την μείωση των δημοσίων ελλειμμάτων, με αποτέλεσμα η παντελής έλλειψη αναδιανεμητικών και αναπτυξιακών στοιχείων να παρατείνει τις συνθήκες οικονομικής κρίσης και ύφεσης της ελληνικής οικονομίας κατά τα επόμενα χρόνια. Εάν δεν ανατραπούν τα σημερινά δεδομένα, που έχουν δημιουργήσει η οικονομική πολιτική, το ΔΝΤ, η ΕΚΤ και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, όπως αυτά συνοψίζονται στο Μνημόνιο για την ενεργοποίηση του «μηχανισμού στήριξης της ελληνικής οικονομίας», η ύφεση που βρίσκεται σε πλήρη ανάπτυξη στην Ελλάδα θα μετατραπεί σε πολύπλευρη κρίση που θα βυθίσει την χώρα σε παρατεταμένη περίοδο ύφεσης. Η ακολουθούμενη πολιτική της «εσωτερικής υποτίμησης» είναι μια σωρευτική διαδικασία διαδοχικών κύκλων μείωσης των μισθών και των τιμών. Μέσω αυτών των μειώσεων, σύμφωνα με την κυρίαρχη οικονομική θεωρία, που καθοδηγεί τώρα τις αποφάσεις που λαμβάνονται για την προοπτική της ελληνικής οικονομίας, θα ενισχυθεί η ανταγωνιστικότητα της χώρας και θα αυξηθούν οι καθαρές εξαγωγές. Έτσι, θα βελτιωθεί, υποτίθεται, το εξωτερικό έλλειμμα στο εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών και η συνολική ζήτηση θα αρχίσει να ανακάμπτει. Στο τέλος της διαδικασίας η οικονομία θα ισορροπήσει, διατείνονται οι υποστηρικτές αυτής της πολιτικής, σε ένα ποσοστό ανεργίας υψηλότερο και ένα επίπεδο παραγωγής χαμηλότερο από το σημερινό, πλην όμως, θα έχει επιτευχθεί σημαντική βελτίωση στο εμπορικό έλλειμμα αγαθών και υπηρεσιών εξαιτίας των χαμηλότερων τιμών των εγχωρίως παραγομένων προϊόντων.

Εξαιτίας αυτών των λόγων, η τριετής απόσυρση από τις χρηματιστικές αγορές αναμένεται να αποδειχθεί ανεπαρκής χωρίς παράλληλα να διαφαίνονται ουσιαστικές προοπτικές για την χρονική επιμήκυνση του μηχανισμού στήριξης της ελληνικής οικονομίας από τους ευρωπαϊκούς εταίρους μέχρι το τέλος της δεκαετίας 2010. Όμως, η αναθέρμανση της συζήτησης για επιμήκυνση του χρόνου αποπληρωμής του δανείου των 110 δις ευρώ (ΕΚΤ, Ε.Ε., ΝΔΤ) ή της αναδιάρθρωσης του χρέους, επιμηκύνουν τον μηχανισμό στήριξης της ελληνικής οικονομίας και παρατείνουν με τις αναθεωρημένες δανειακές συμβάσεις και τις ρήτρες αποπληρωμής που θα περιλαμ-

βάνουν σκληρή λιτότητα για τους εργαζόμενους και τους συνταξιούχους. Στην κατεύθυνση αποτροπής αυτών των εξελίξεων, καθώς και των δυσμενών συνθηκών αποπληρωμής του δημόσιου χρέους[2], υποστηρίζεται από αναλυτές ότι η ΕΚΤ θα μπορούσε να δανειοδοτήσει το ελληνικό Δημόσιο με επιτόκιο αντίστοιχο αυτού που χρεώνει στις ιδιωτικές τράπεζες (1%) προκειμένου η Ελλάδα να αντιμετωπίσει τις δανειακές της ανάγκες εκτός Μνημονίου και νέων περιοριστικών ρητρών. Επιπλέον, καθίσταται αναγκαία η δημιουργία ενός ισχυρού δημόσιου πυλώνα στο τραπεζικοπιστωτικό σύστημα, καθώς και ο αναπροσανατολισμός της ασκούμενης πολιτικής στην κατεύθυνση της πρωτογενούς αναδιανομής του εισοδήματος υπέρ των μισθωτών, με σκοπό την επίτευξη ανταγωνιστικού αποπληθωρισμού, αλλά και της δευτερογενούς αναδιανομής με σκοπό την αντιμετώπιση των χρόνιων δημοσιονομικών προβλημάτων. Αξίζει να σημειωθεί ότι η αναλογία των εισοδημάτων ιδιοκτησίας προς τις αμοιβές εργασίας (λαμβάνοντας υπόψη και την αυτοαπασχόληση) στην Ελλάδα ανερχόταν, το 2009, σε 0,43, ενώ στις περισσότερες από τις άλλες χώρες της Ε.Ε-15 βρισκόταν στην περιοχή 0,1-0,3 (μέσος όρος ζώνης του ευρώ 0,25).

Ταυτόχρονα, ένα ευρώ στα τέσσερα (ΟΟΣΑ, 2009) που παράγονται στην ελληνική οικονομία δεν φορολογείται (25%, δηλαδή η διαρροή ετήσιων εσόδων του Κρατικού Προϋπολογισμού ανέρχεται από 12-15 δις ευρώ) και η φορολογική ανισότητα μισθών και κερδών έχει υπερβεί κάθε όριο. Από την άποψη αυτή είναι χαρακτηριστική η διαπίστωση (ΟΟΣΑ, 2009), σύμφωνα με την οποία η πραγματική φορολογική επιβάρυνση της εργασίας στην Ελλάδα (35,1% το 2007) αντιστοιχεί στον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης-25 (36,4%, 2006), ενώ η πραγματική φορολόγηση για τα κέρδη ανέρχεται, σχεδόν στο ήμισυ του μέσου όρου της Ε.Ε.-25 (15,9% για την Ελλάδα, έναντι 33,0% στην Ε.Ε.-25).

Έτσι, η στρατηγική αντιμετώπισης, σε βραχυπρόθεσμο επίπεδο, των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης, δεν απαιτεί μόνο την «κήρυξη πολέμου» κατά της φοροδιαφυγής, αλλά απαιτεί πριν και πάνω απ' όλα την «κήρυξη πολέμου» και κατά της θεσμοποιημένης φοροαποφυγής.

Απαιτείται να κατανοηθεί από τους φορείς άσκησης της οικονομικής και δημοσιονομικής πολιτικής ότι οι βασικές πηγές χρηματοδότησης των δημοσίων και κοινωνικών δαπανών και της σταδιακής και αποτελεσματικής μείωσης του δημόσιου χρέους και του δημοσίου ελλείμματος δεν είναι ο συνεχής δανεισμός, οι φορολογικές επιβαρύνσεις και η πραγματική μείωση των μισθών των μισθωτών και των συντάξεων των συνταξιούχων, αλλά η αντιμετώπιση της φορολογικής και εισοδηματικής ανισότητας στην χώρα μας.

Το ίδιο, η στρατηγική αντιμετώπισης της παραγωγικής καθίζησης και της αναπτυξιακής αδράνειας της ελληνικής οικονομίας απαιτεί σε μεσο-μακροπρόθεσμο επίπεδο την εγκαθίδρυση ενός νέου αναπτυξιακού προτύπου στην Ελλάδα στην κατεύθυνση βελτίωσης της τεχνολογικής, παραγωγι-

2. Σύμφωνα με Έκθεση του ΔΝΤ (10/110, 5/5/10, σελ 125) η Ελλάδα θα καταβάλλει μόνο για τόκους το διάστημα 2011-2014 71 δις ευρώ με μέσο επιτόκιο δανεισμού 5%.

κής, ενεργειακής, κλιματικής και καινοτομικής βάσης στους τρεις τομείς οικονομικής δραστηριότητας στην χώρα μας.

Πράγματι, μία τέτοια εναλλακτική κατεύθυνση πολιτικής αποτελεί βασική προϋπόθεση (βραχυπρόθεσμα και μεσο-μακροπρόθεσμα) εξόδου από την κρίση της ελληνικής οικονομίας με την βελτίωση του ελλείμματος και του χρέους και την απομάκρυνση του κινδύνου αδυναμίας αποπληρωμής του χρέους. Για παράδειγμα, εάν υποθέσουμε ότι το καταγραμμένο ΑΕΠ θα αυξάνεται λογιστικά, εξ αιτίας της ένταξης ενός μεγάλου τμήματος της παραοικονομίας στην επίσημη οικονομία, κατά 7% ετησίως, ανάλογη θα είναι και η αύξηση της φορολογητέας ύλης και των εσόδων. Εάν η εξέλιξη του πραγματικού ΑΕΠ είναι -3% ανά έτος και ο πληθωρισμός 1%, τότε το ονομαστικό ΑΕΠ διορθωμένο με την σύλληψη της μαύρης οικονομίας, θα ανέρχεται σε -3+1+7=5%, άρα θα είναι παραπλήσιο με το μέσο επιτόκιο εξυπηρέτησης του δημόσιου χρέους. Έτσι, οι πιθανότητες για την αδυναμία αποπληρωμής του χρέους μειώνονται σημαντικά. Εάν μάλιστα η σύλληψη της παραοικονομίας ανερχόταν σε 10% του ΑΕΠ ετησίως, τότε το ονομαστικό ΑΕΠ θα αυξανόταν με ρυθμό 8% και το δημόσιο χρέος θα μειωνόταν. Παρά ταύτα, η λογιστική αυτή αύξηση, που θα βελτίωνε το δημοσιονομικό έλλειμμα, δεν θα αναιρούσε σε τίποτα τις επιπτώσεις της ύφεσης ως προς την απασχόληση, τα εισοδήματα κλπ, εκτός από τα μάλλον μέτρια αποτελέσματα που θα προκαλούσε η μείωση των επιτοκίων. Με άλλα λόγια, η αποφυγή του κινδύνου αδυναμίας αποπληρωμής του χρέους, έστω και με αυτόν τον τρόπο, δεν συμβάλλει στην απομάκρυνση της φτωχοποίησης του κόσμου της μισθωτής εργασίας στην οποία οδηγούν η μείωση των μισθών και της αγοραστικής δύναμης των μισθωτών, η ανεργία και οι δραστικές περικοπές στις δημόσιες κοινωνικές δαπάνες και επενδύσεις. Θα μπορούσε να συμβάλλει, όμως, σε μια επιστροφή του ελληνικού δημοσίου στις αγορές για δανεισμό με χαμηλότερα επιτόκια. Θα απέδιδε δε τα μέγιστα, εάν εντασσόταν σε μια συνεπή πολιτική μείωσης των τιμών με διατήρηση του εισοδηματικού μεριδίου των μισθωτών στο ΑΕΠ.

Με αυτά τα δεδομένα, το πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας απαιτείται να αξιολογηθεί με όρους αναδιανεμητικούς, ως αναπτυξιακό και κοινωνικό, με την έννοια της κατάρρευσης του υπάρχοντος αναπτυξιακού μοντέλου. Απαιτείται, επομένως, παραγωγική και καινοτομική ανασυγκρότηση του ιδιωτικού τομέα για την παραγωγή πρωτογενών πλεονασμάτων με σεβασμό στην εργασιακή και ασφαλιστική νομιμότητα. Η μη αποδοχή του αναπτυξιακού και κοινωνικού κόστους του «προγράμματος στήριξης» που επιβάλλεται από τους διεθνείς οργανισμούς (Ε.Ε., ΕΚΤ, ΔΝΤ) στην ελληνική οικονομία, έγκειται ακριβώς στο γεγονός ότι η κατανόηση και τα περιοριστικά μέτρα πολιτικής εστιάζονται μόνο στο δημόσιο έλλειμμα και στο δημόσιο χρέος, δηλαδή μόνον στο χώρο του δημόσιου τομέα και διόλου στα ελλείμματα (τεχνολογικό, παραγωγικό, καινοτομικό) και χρέη του ιδιωτικού τομέα (επιχειρήσεις και νοικοκυριά).

3. Η παραγωγική ανασυγκρότηση

Επομένως, είναι αναγκαίο και κατά προτεραιότητα, εκτός της επιλογής πολιτικών

αντιμετώπισης του κοινωνικού κόστους του «προγράμματος στήριξης», να στηριχθούν κλάδοι παραγωγικής δραστηριότητας που θα μπορούσαν να είχαν επιτύχει πολύ καλύτερες επιδόσεις σε ότι αφορά την ποιότητα, την παραγωγικότητα, την ανταγωνιστικότητα και την απασχόληση με την έννοια της μετάβασης, μεταξύ των άλλων, από τον δυϊσμό της αγοράς εργασίας στην ποιότητα και στην κυριαρχία των μορφών σταθερής απασχόλησης.

Η συστηματική άρνηση του σχεδιασμού πολιτικών σε κλαδικό και περιφερειακό επίπεδο, η αδυναμία κατανόησης της καθοριστικής σημασίας των ολοκληρωμένων συμπλεγμάτων και των clusters (παραγωγικών συμπλεγμάτων), η απουσία μιας ερευνητικής πολιτικής με επιλογές στρατηγικού χαρακτήρα οι οποίες να συνδέονται με την αναδιάρθρωση της οικονομίας, η έλλειψη εμπιστοσύνης σε δομές στήριξης των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων, οι οποίες θα μπορούσαν να αποτελέσουν εργαλεία μεταφοράς νέων γνώσεων για την τεχνολογία, την οργάνωση, τις αγορές και το ανθρώπινο δυναμικό, είναι προβλήματα τα οποία έχουν ιδιαιτέρως επισημανθεί εδώ και πολλά χρόνια, ότι πρέπει να αντιμετωπιστούν εάν θέλουμε να αναστρέψουμε την καθοδική πορεία του παραγωγικού και τεχνολογικού υπόβαθρου της χώρας. Προκύπτει ως επιτακτική ανάγκη ο άμεσος αναπροσανατολισμός της αναπτυξιακής πολιτικής και προς την ενίσχυση των ολοκληρωμένων παραγωγικών συμπλεγμάτων.

Το ερώτημα που προκύπτει είναι το εξής: στο πλαίσιο του νέου αναπτυξιακού προτύπου, ποιο θα είναι το παραγωγικό και αναπτυξιακό μέλλον των περιφερειών και των νομών της χώρας, ιδιαίτερα μάλιστα σε συνθήκες οικονομικής κρίσης και ύφεσης του άμεσου (Ελλάδα) και ευρύτερου (Ευρωπαϊκή Ένωση - διεθνής οικονομία) κοινωνικο-οικονομικού περιβάλλοντος;

Στο ερώτημα αυτό η απάντηση που διατυπώνεται είναι ότι «στο μεσοπρόθεσμο διάστημα ο σχεδιασμός δημόσιων πολιτικών και ο προγραμματισμός των δράσεων για την υλοποίησή τους πρέπει να συνδέεται με τη δομή και τη διάρθρωση του παραγωγικού συστήματος της κάθε περιφέρειας», προκειμένου «μέσα από την βελτίωση του πλέγματος των αλληλεξαρτήσεων των κρίσιμων κλάδων (Γεωργία - Μεταποίηση - Τουρισμός - Υπηρεσίες - Κατασκευές) να δημιουργηθεί μία εσωτερική δυναμική βέλτιστης οικονομικά και κοινωνικά απόδοσης». Με την υιοθέτηση αυτής της στρατηγικής (σύνδεση των δημόσιων πολιτικών με τον χαρακτήρα και τη διάρθρωση του παραγωγικού συστήματος της περιφέρειας, βελτίωση του πλέγματος των αλληλεξαρτήσεων των κρίσιμων κλάδων) θα εξασφαλισθούν οι συνθήκες μεταμόρφωσης του παραγωγικού συστήματος των αναπτυξιακών «μονοκαλλιεργειών» (Τουρισμός - Γεωργία) με την ανάπτυξη ενός νέου ρόλου των δημόσιων πολιτικών στην κατεύθυνση προσανατολισμού της αποταμίευσης σε επενδύσεις του μέλλοντος, τόσο σε φορείς άσκησης οικονομικής πολιτικής σε σύγχρονες αναπτυξιακές και κοινωνικές υποδομές, όσο και σε επιχειρηματικούς φορείς σ' ένα πλαίσιο συνεργιών και συμπληρωματικότητας μεταξύ πολλών κλάδων παραγωγής προϊόντων και υπηρεσιών καθώς και συμπληρωματικότητας με τη διεθνή αγορά. Έτσι, δημιουργούνται οι προϋποθέσεις μιας νέας δυναμικής της ανάπτυξης με την νέου τύπου σύζευξη

προϊόντων και υπηρεσιών, ικανοποιώντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, μία ευρύτερη λειτουργική ανάγκη που δεν αφορά μόνο το προϊόν. Παράλληλα, η παραγωγική αυτή στρατηγική θα ανταποκρίνεται στις νέες συνθήκες, στην μετά την κρίση εποχή, της «ποιοτικής κατανάλωσης» με την βελτίωση της αγοραστικής δύναμης, αντί της «ποσοτικής κατανάλωσης» στις συνθήκες της δανειστικής οικονομίας.

Το αναπτυξιακό εργαλείο που θα υλοποιήσει αυτόν τον στόχο είναι τα clusters (τα ολοκληρωμένα συμπλέγματα δραστηριοτήτων) σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, μεταμορφώνοντας την παραγωγική στασιμότητα σε δυναμικούς πόλους ανάπτυξης - καινοτομίας, απασχόλησης και διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας. Η περιφέρεια σχεδιάζει (Αναπτυξιακός χαρακτήρας των περιφερειών) και οι τοπικές αρχές (Μεγάλοι Δήμοι) προγραμματίζουν και σε συνεργασία με τις επιχειρήσεις υλοποιούν τις συγκεκριμένες δράσεις των τοπικών παραγωγικών συστημάτων (κάθετες - οριζόντιες σχέσεις) και προωθούν την συνεργασία των επιχειρήσεων, την καινοτομική υποστήριξη με εργαστήρια έρευνας και εκπαίδευσης, την υποστήριξη της διεθνοποίησης της παραγωγής και την δημιουργία αναπτυξιακών υποδομών και δικτύων στην κατεύθυνση μίας ολοκληρωμένης προσέγγισης της περιφερειακής βιώσιμης ανάπτυξης και όχι μίας επιδοματικής επιχορήγησης των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην περιφέρεια.

Στις σημερινές συνθήκες της διεθνούς και ευρωπαϊκής ανταγωνιστικότητας η έλλειψη βάθους του τεχνολογικού και καινοτομικού υπόβαθρου της ελληνικής οικονομίας προσδίδει στην επιλογή ενός ολοκληρωμένου περιφερειακά και παραγωγικά νέου προσανατολισμού, κλαδική ευελιξία και αναπτυξιακή δυναμική.

Όμως, αυτό που έχει σημασία είναι ότι η μετά την κρίση διαφορετικότητα του αναπτυξιακού προτύπου θα πρέπει να σχεδιασθεί, οργανωθεί και λειτουργήσει στην πράξη με τέτοιο τρόπο ώστε να μην δημιουργεί στους εργαζόμενους και στην νεολαία συνθήκες αβεβαιότητας και ανασφάλειας, αλλά να δημιουργεί συνθήκες βέβαιας και εξελισσόμενης δυναμικά οικονομικής και κοινωνικής προοπτικής για την ελληνική οικονομία, την αγορά εργασίας και το σύστημα κοινωνικής προστασίας.

Έτσι, εάν δεν απαντηθούν αναπτυξιακά και κοινωνικά αποτελεσματικά οι προκλήσεις αυτές, οι δύσκολες προοπτικές που βρίσκονται μπροστά μας θα επιδεινωθούν με την διεύρυνση του αναπτυξιακού και κοινωνικού ελλείμματος. Η μόνη ικανή και αναγκαία συνθήκη αντιμετώπισης της συγκεκριμένης προοπτικής είναι η νέα ανάπτυξη, η αναδιανομή του εισοδήματος και η μείωση του χρόνου εργασίας χωρίς μείωση των αποδοχών. Οι νέοι πόροι θα χρηματοδοτήσουν την ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας γιατί το πρόβλημα δεν είναι η έλλειψη αποταμίευσης αλλά η έλλειψη κατανάλωσης, η οποία με την σειρά της θα κινητοποιήσει τις παραγωγικές δυνάμεις της χώρας. Έτσι μόνο θα δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας, θα παραχθεί και θα αναδιανεμηθεί δίκαια νέος πλούτος, θα εκσυγχρονιστεί τεχνολογικά η παραγωγή, θα απορροφηθεί σημαντικά η ανεργία, θα εξισορροπηθεί σημαντικά η λειτουργία της αγοράς εργασίας και θα εξαλειφθεί ο φαύλος κύκλος των δημοσιονομικών και αναπτυξιακών αδιεξόδων στην ελληνική οικονομία.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα απαιτείται να συνειδητοποιήσουν ότι η ουσιαστική ανάκαμψη της ευρωπαϊκής οικονομίας θα επέλθει με την άσκηση στα κράτη-μέλη δημόσιων πολιτικών αναδιανομής του εισοδήματος, ενίσχυσης της παραγωγικής δραστηριότητας των επιχειρήσεων, δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας και αύξησης του εισοδήματος των νοικοκυριών.

Πιο συγκεκριμένα, αποτελεί στόχο επείγουσας προτεραιότητας η αντιμετώπιση των επιπτώσεων της διεθνούς οικονομικής κρίσης στην ελληνική οικονομία (νέο μείγμα οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής) και η δημιουργία συνθηκών δυναμικής προοπτικής της (νέο πρότυπο οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης), τα οποία θα λειτουργήσουν ως οργανική ενότητα και θα μεταμορφώσουν (ολοκληρωμένα συμπλέγματα δραστηριοτήτων) την ελληνική οικονομία σ' ένα οικονομικό και κοινωνικό σχηματισμό καινοτομικής, γνωσιολογικής και αλληλέγγυας προοπτικής, ο οποίος θα εξασφαλίζει την διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα, την ποιότητα των ελληνικών προϊόντων και υπηρεσιών, καθώς και των εργασιακών και κοινωνικών συνθηκών παραγωγής τους, στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού και διεθνούς ανταγωνιστικού περιβάλλοντος.

Στο πλαίσιο αυτό, οι νέες παραγωγικές συνθήκες παραγωγής και δίκαιης αναδιανομής του παραγόμενου πλούτου, θα αποτελέσουν την κινητήρια δύναμη χρηματοδοτικής ενίσχυσης του κοινωνικού κράτους, προκειμένου να ανταποκριθεί αξιοπρεπώς στις μελλοντικές του υποχρεώσεις.

4. Η "κρίση της εργασίας" παρατείνει την οικονομική κρίση

Το ερώτημα που γεννιέται σήμερα είναι εάν η Ελλάδα μέχρι το 2020, δηλαδή σε δέκα χρόνια, θα συνεχίσει να ακολουθεί την αναπτυξιακή επιλογή των αρχών της δεκαετίας του 1990 ως διαμετακομιστικό εμπορικό, ναυτικό και τουριστικό κέντρο ή θα μετεξελιχθεί σε μία χώρα με υπολογίσιμο και ποιοτικό βιομηχανικό, καινοτομικό, τεχνολογικό και μεταποιητικό ιστό;

Πράγματι, εάν υποθέσουμε ότι η σοβαρότητα του αναπτυξιακού διακυβεύματος γίνεται κατανοητή από την οικονομική πολιτική της χώρας, με την έννοια ότι «η κρίση της εργασίας δεν αποτελεί λύση της οικονομικής κρίσης και ύφεσης», τότε είναι προφανές ότι απαιτείται να γίνουν αναπροπές στην αναπτυξιακή και βιομηχανική πολιτική με την χρησιμοποίηση αποτελεσματικών εργαλείων, προκειμένου οι αναπτυξιακές επιλογές να ανταποκρίνονται στις υπάρχουσες ανάγκες και δυνατότητες και επίσης να στοχεύουν στην εξισορρόπηση της θέσης της ελληνικής οικονομίας στον ευρωπαϊκό και στον διεθνή χώρο.

Η παρατήρηση αυτή σημαίνει ότι σε βραχυχρόνιο επίπεδο, για την προοπτική εξόδου από την κρίση, απαιτείται η κατανόηση της δομικής κρίσης του αναπτυξιακού μοντέλου στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση και οι αναγκαίες επιλογές απαιτούνται να έχουν ορίζοντα δεκαετίας με την υπέρβαση του αναπτυξιακού προτύπου της δανειακής μεγέθυνσης της δημόσιας και ιδιωτικής κατανάλωσης, της ανισοκατανομής του εισοδήματος, της απελευθέρωσης της φοροδιαφυγής, εισφοροδιαφυγής, της ευέλικτης, αδήλωτης και ανασφά-

λιστης εργασίας, καθώς και της συρρίκνωσης του τεχνολογικού και παραγωγικού δυναμικού της χώρας.

Πιο συγκεκριμένα, η αντιμετώπιση των επιπτώσεων της ύφεσης στην οικονομία και την απασχόληση, η προοπτική ανάκαμψης και η αποτροπή της κρίσης δανεισμού, χρέους και ανεργίας επιβάλλει την ριζική αντικατάσταση του ευρωπαϊκού και ελληνικού προτύπου ανάπτυξης της ευελιξίας της εργασίας, της ενίσχυσης της προσφοράς και της ιδιωτικοποίησης και κεφαλαιοποίησης του κοινωνικού κράτους, από το νέο αναπτυξιακό πρότυπο της ρύθμισης της εργασίας, της ενίσχυσης της καινοτομικής και παραγωγικής ανάπτυξης, με την αύξηση των δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων και της ενδυνάμωσης της αναδιανομής του εισοδήματος και της αναδιανεμητικότητας του κοινωνικού κράτους.

Εάν η στρατηγική αυτή δεν αποτελέσει την κατά προτεραιότητα επιλογή της δεκαετίας 2010-2020 στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση, τότε το «σταθεροποιητικό μέλλον των προσδοκιών και της τόνωσης της προσφοράς», όπως συνέβη τα τελευταία είκοσι χρόνια, παραμελώντας «την τόνωση της ενεργού ζήτησης», διαγράφεται δυσοίωνο για την πλειοψηφία του ευρωπαϊκού και ελληνικού πληθυσμού.

Από την άποψη αυτή, απαιτείται να βρεθούν νέοι θύλακες κινητήριας δύναμης της ευρωπαϊκής και ελληνικής ανάκαμψης, προκειμένου να ανατραπούν οι χαμηλοί ρυθμοί ανάπτυξης που τροφοδοτούν υψηλά ποσοστά ανεργίας στην Ευρώπη και στην Ελλάδα.

Ειδικότερα για την ευρωπαϊκή οικονομία αποτελεί επιλογή πρώτης προτεραιότητας η δημιουργία εσωτερικών προϋποθέσεων ανάκαμψης, αφού οι εξωτερικές προϋποθέσεις είναι αρκετά περιορισμένες.

Στο υπόβαθρο αυτής της αναπτυξιακής στρατηγικής απαιτείται να είναι η κερδοφορία και όχι η κερδοσκοπία το θεμελιώδες στοιχείο του επιχειρηματικού μας πολιτισμού.

Παράλληλα, αξίζει να σημειωθεί ότι το αναπτυξιακό πρόβλημα της ελληνικής και ευρωπαϊκής οικονομίας δεν εξαντλείται στα έσοδα, τις δαπάνες, το δημόσιο έλλειμμα και το δημόσιο χρέος. Είναι πολύ βαθύτερο και σοβαρότερο και σχετίζεται κυρίως όχι με τον εμπειρικό και πρακτικό χαρακτήρα επίλυσής του, αλλά με την οπτική που αξιολογείται το οικονομικό και κοινωνικό πρόβλημα στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην χώρα μας.

Από την άποψη αυτή εάν το πρόβλημα αξιολογείται με μονεταριστικούς όρους ως δημοσιονομικό και διαχειριστικό, τότε η περίοδος 2010-2015 στην Ευρωπαϊκή Ένωση και ιδιαίτερα στα κράτη-μέλη της Ανατολικής και Μεσογειακής περιφέρειάς της, θα χαρακτηρισθεί από την παράταση ή την πρόκληση δεύτερου κύματος ύφεσης και στασιμότητας, με αύξηση της ανεργίας, η οποία εκτιμάται ότι δεν θα μειωθεί σε χαμηλότερα επίπεδα απ' αυτά του 2008 (7,8% στην Ελλάδα) ακόμη και με θετικό πρόσημο στον ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ.

Αντίθετα, εάν το πρόβλημα αξιολογείται με αναδιανεμητικούς όρους, ως αναπτυξιακό και κοινωνικό, με την έννοια της κατάρρευσης του αναπτυξιακού μοντέλου, στην

Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση, τότε απαιτείται παραγωγική και καινοτομική ανασυγκρότηση με σεβασμό στην εργασιακή και ασφαλιστική νομιμότητα.

Στην κατεύθυνση αυτή, είναι αναγκαίο και δυνατό να στηριχθούν κλάδοι παραγωγικής δραστηριότητας που θα επιτύχουν υψηλές επιδόσεις σε ότι αφορά την ποιότητα, την ανταγωνιστικότητα και την απασχόληση. Πράγματι, ποιος μπορεί να ισχυριστεί σοβαρά στην χώρα μας ότι η αγροτική παραγωγή ή οι μεταποιητικοί κλάδοι όπως το ένδυμα, η υφαντουργία, τα ναυπηγεία, πολλά υλικά κατασκευών, και φυσικά ο τουρισμός και οι βιομηχανίες που τροφοδοτούν τις τουριστικές επιχειρήσεις, δεν θα μπορούσαν να είχαν ακολουθήσει μια περισσότερο δυναμική πορεία κατά τις τελευταίες δεκαετίες;

Η κυρίαρχη αντίληψη για την με κάθε μέσο κερδοφορία, οδήγησε στην επικράτηση της γενικευμένης ευελιξίας με την ταυτόχρονη επιδείνωση της ασφάλειας, την επέκταση της αδήλωτης εργασίας και όλα αυτά με την ανοχή των ελεγκτικών μηχανισμών. Επίσης, τα συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης στάθηκαν ανίκανα να συνδυαστούν με τις ανάγκες σημαντικών κλάδων της οικονομίας, ενώ οι κρατικές πολιτικές στους τομείς της υγείας και της κοινωνικής ασφάλισης διαμόρφωσαν τις συνθήκες μιας αργής αλλά αδυσώπητης φθοράς τους. Δεν μπορεί, όμως, να υπάρξει παραγωγική ανασυγκρότηση χωρίς προστασία των εργαζομένων και των ανέργων, χωρίς σεβασμό της εργασιακής και ασφαλιστικής νομιμότητας, χωρίς κοινωνικό κράτος οικονομικά βιώσιμο και κοινωνικά αποτελεσματικό.

Για να υπάρξουν νέες επιλογές χρειάζεται ένας απολογισμός των πολιτικών του παρελθόντος και η κατανόηση των αιτιών που οδήγησαν παρά τους πόρους που διατέθηκαν στην προϊούσα αποδιάρθρωση της ελληνικής οικονομίας και στη σημερινή σοβαρή απώλεια του παραγωγικού δυναμικού, της ανταγωνιστικότητας και των θέσεων εργασίας. Όμως, η πολιτική συρρίκνωσης των αναπτυξιακών δυνατοτήτων, καθώς και της οικονομικής δραστηριότητας, των εισοδηματικών και των κοινωνικών δικαιωμάτων που απορρέει από το Μνημόνιο (Ν.3845/10) δεν προβλέπεται να έχει αποτρεπτικά αποτελέσματα σε σχέση με την διαχείριση του δημόσιου χρέους και ως εκ τούτου η εφαρμοζόμενη πολιτική για την δημοσιονομική προσαρμογή της ελληνικής οικονομίας έχει εισέλθει σε τροχιά αυτοϋπονόμευσης.

Παράλληλα, «η συμβασιοποίηση» σε συλλογικό επίπεδο του περιεχομένου και των στόχων του Μνημονίου σε βάρος του κόσμου της μισθωτής εργασίας, προκειμένου να βελτιωθεί το επίπεδο ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, αναμένεται να ενισχύσει την ευελιξία στην αγορά εργασίας, να μειώσει τα εισοδήματα, να αυξήσει τις απολύσεις και την ανεργία, παρατείνοντας την ύφεση και οδηγώντας σ' ένα φαύλο κύκλο μακρο-οικονομικών και δημοσιονομικών αντιφάσεων από τον οποίο η έξοδος σε αναπτυξιακούς και αναδιανεμητικούς όρους καθίσταται αρκετά δύσκολη.

Έτσι, σήμερα, η κατάσταση της ελληνικής οικονομίας χαρακτηρίζεται ως αρκετά σοβαρή, με την έννοια ότι εκτός του υπερβολικού δημόσιου ελλείμματος και δημοσίου χρέους πλήττεται και από την έντονη

ανισοκατανομή του εισοδήματος, την υψηλή ανεργία και την τεχνολογική και καινοτομική κατάρρευση της παραγωγικής βάσης. Με αυτά τα δεδομένα, η οδός διάσωσης προϋποθέτει συνεκτικές και στοχοθετημένες παρεμβάσεις βραχυπρόθεσμου και μεσο-μακροπρόθεσμου χαρακτήρα, προκειμένου κατά την περίοδο 2010-2015 να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις αποκατάστασης των προαναφερόμενων διαρθρωτικών ανισορροπιών. Το δυσάρεστο σ' αυτή την αναγκαιότητα είναι ότι η οικονομική στήριξη της ελληνικής οικονομίας από την Ε.Ε., την ΕΚΤ και το ΔΝΤ, μονεταριστικής κατά κύριο λόγο έμπνευσης, αλλά και η οικονομική πολιτική κινούνται στην κατεύθυνση της δημοσιονομικής πειθαρχίας για την μείωση των δημοσίων δαπανών και ελλειμμάτων.

Η παντελής έλλειψη αναπτυξιακών στοιχείων, καθώς και εισοδηματικών, κοινωνικών ισοδύναμων στην επιβολή των μέτρων δημοσιονομικής πειθαρχίας, συρρικνώνουν την ζήτηση και κατανάλωση της μισθωτής δημόσιας και ιδιωτικής εργασίας, παρατείνουν τις συνθήκες οικονομικής κρίσης και ύφεσης της ελληνικής οικονομίας κατά τα επόμενα χρόνια και δημιουργούν, τόσο όρους στασιμοπληθωρισμού, όσο και όρους κραχ στην αγορά εργασίας με την αύξηση της ανεργίας. Μια τέτοια προοπτική θα στερηθεί της αντοχής της ελληνικής κοινωνίας, με ό, τι αυτό συνεπάγεται για την διάβρωση της κοινωνικής συνοχής και της κοινωνικής αλληλεγγύης.

Αξίζει να σημειωθεί ότι αυτή η οπισθοδρόμηση των εργασιακών, εισοδηματικών και κοινωνικών δικαιωμάτων συμβαίνει, όταν το επίπεδο σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις τιμές καταναλωτή είναι 94% (ακριβή χώρα), η παραγωγικότητα της εργασίας είναι 92% (χώρα πολλών ωρών και έντασης εργασίας) και οι μισθοί είναι 82% (χαμηλοί μισθοί σε σχέση με το επίπεδο παραγωγικότητας και των τιμών), το επίπεδο των οποίων συμπαρασύρει και το επίπεδο των συντάξεων με αντίστοιχα χαμηλά επίπεδα.

5. Διαρθρωτικές αλλαγές και αναπτυξιακό πρότυπο

Έτσι, οι απαιτούμενες διαρθρωτικές αλλαγές στην ελληνική οικονομία αφορούν, ουσιαστικά, και κατά προτεραιότητα, την αντιμετώπιση των διαρθρωτικών της προβλημάτων με στόχο, στο πλαίσιο ενός νέου αναπτυξιακού προτύπου, την βελτίωση του επιπέδου της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας (ποιότητα παραγωγικής διαδικασίας, ποιότητα προϊόντων και υπηρεσιών, ποιότητα εργασιακών σχέσεων, ποιότητα εισοδήματος, ποιότητα κοινωνικής προστασίας, κλπ).

Η παρατήρηση αυτή σημαίνει ότι εάν δεν αντιμετωπισθούν άμεσα και αποτελεσματικά οι διαρθρωτικές αντιφάσεις στην ελληνική οικονομία, τόσο σε επίπεδο εννοιών και περιεχομένου, όσο και σε επίπεδο στρατηγικών και πολιτικών (αναδιανομή του εισοδήματος, νέο αναπτυξιακό πρότυπο), τότε οι δύσκολες προοπτικές που βρίσκονται μπροστά μας θα επιδεινωθούν με την έξαρση των αντιφάσεων «μείωση των προσλήψεων - αύξηση των απολύσεων» και «μείωση των δημοσίων ελλειμμάτων - αύξηση των ελλειμμάτων στις θέσεις εργασίας». Οι προβλέψεις αρνητι-

κής εξέλιξης του ΑΕΠ κατά το 2010 και το 2011 και οριακά θετικής εξέλιξης μετά το 2012, δεν είναι ικανές και αναγκαίες για να επιλύσουν τις προαναφερόμενες αντιφάσεις στην αγορά εργασίας, δεδομένου ότι το 2015, στην Ελλάδα, εάν επαληθευτούν αυτές οι προβλέψεις, δεν θα έχει επιτευχθεί ούτε καν το επίπεδο της επίσημης ανεργίας του 2008 (7,8%).

Όμως, η οικονομική πολιτική στο πλαίσιο της στρατηγικής, του χαρακτήρα και του περιεχομένου του Μνημονίου Συνεννόησης της Ελλάδας (Ν. 3845/10, ΦΕΚ, Τεύχος Α,65) με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, προσδοκά την μείωση του δημόσιου ελλείμματος, τον έλεγχο του δημόσιου χρέους, την βελτίωση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας και την σταθεροποίηση της ελληνικής οικονομίας, με σημαντική μείωση των μισθών, των συντάξεων και των εισοδημάτων, με καταλυτική απορρύθμιση (κραχ) των εργασιακών σχέσεων και με παραμετρική, όσο και με θεσμική αποδόμηση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης.

Όμως, η δομική αντίφαση των στόχων και του περιεχομένου των περιοριστικών και μονομερών αυτών μέτρων σε βάρος του κόσμου της μισθωτής εργασίας, σε σχέση με τις πραγματικές ανάγκες της ελληνικής οικονομίας, των ασφαλισμένων-συνταξιούχων αλλά και των χρηματοδοτικών αναγκών του κοινωνικο-ασφαλιστικού συστήματος, εμπεριέχουν, εκτός των άλλων, την παγίδα της λιτότητας, αφού παρατείνεται η ύφεση και δημιουργούνται συνθήκες ανησυχητικής αύξησης της ανεργίας και του πληθωρισμού, επιδεινώνοντας ακόμη περισσότερο, τόσο την αγοραστική δύναμη των μισθωτών, όσο και τις συνθήκες ανάκαμψης και εξόδου της ελληνικής οικονομίας από την κρίση.

Ταυτόχρονα, τα μέτρα αυτά λιτότητας εκτός από επώδυνα είναι και μέτρα υψηλού κινδύνου με την έννοια της παράτασης της ύφεσης και της ανάσχεσης της ανάπτυξης. Επιπλέον, όχι μόνο υποβαθμίζουν και ευτελίζουν τις εισοδηματικές, εργασιακές και κοινωνικο-ασφαλιστικές διαστάσεις της εργασίας, αλλά ακόμη περισσότερο ισοπεδώνουν τον ιστορικό και κοινωνικο-οικονομικό ρόλο της εργασίας, με την έννοια ότι κατά την διάρκεια των τελευταίων δύο αιώνων, η εργασία συνιστά δημιουργική δράση που εμπεριέχει την προσδοκία της βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου, ενώ με τα μέτρα αυτά αποπειράται να μετεξελιχθεί σε δράση χωρίς προσδοκία, με προοπτική επιδείνωσης και φτωχοποίησης του βιοτικού επιπέδου των εργαζομένων και ιδιαίτερα των νέων γενεών.

Τα μέτρα λιτότητας που θα γνωρίσουν οι μισθωτοί και οι συνταξιούχοι την προσεχή τριετία θα επιδεινώσουν τουλάχιστον το βιοτικό τους επίπεδο κατά 30% και θα μειώσουν σημαντικά το επίπεδο ζήτησης και κατανάλωσης. Παράλληλα, η μη διαμόρφωση και υλοποίηση ενός νέου αναπτυξιακού προτύπου σε εθνικό και περιφερειακό-τοπικό επίπεδο, με κεντρικούς άξονες την ρύθμιση της εργασίας, την ενίσχυση της καινοτομικής και παραγωγικής ανάπτυξης, την ενδυνάμωση της αναδιανομής του εισοδήματος και της αναδιανεμητικότητας του κοινωνικού κράτους και την διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα, θα συμβάλλουν κατά τα επόμενα έτη στην επιδείνωση της τεχνολογικής-παραγωγικής βάσης της χώρας, στην σημαντική αύξηση της ανεργίας και

στην περαιτέρω διάβρωση της κοινωνικής συνοχής και της κοινωνικής αλληλεγγύης.

Πράγματι, στους μήνες υλοποίησης αυτής της «τροϊκής» πολιτικής εμφανίζονται ασφαλείς ενδείξεις ότι επιβάλλεται κατά κύριο λόγο στον κόσμο της μισθωτής εργασίας, παρατείνοντας την ύφεση, αυξάνοντας τις απολύσεις και την ανεργία, υπονομεύοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την αναμενόμενη, από τους φορείς άσκησης της οικονομικής πολιτικής, βελτίωση των δημοσιονομικών μεγεθών, οδηγώντας σ' ένα φαύλο κύκλο αντιφάσεων, ύφεσης, ανεργίας, ελλειμμάτων και χρεών, από τον οποίο η έξοδος σε αναπτυξιακούς όρους καθίσταται αρκετά δύσκολη.

Το επιχείρημα της θεραπείας σοκ στην Ελλάδα συνίσταται στο γεγονός της αναγκαιότητας αποκατάστασης των σοβαρών δημοσιονομικών ανισορροπιών της χώρας, προκειμένου να μην παρατηρηθεί το φαινόμενο του ντόμινο και σε άλλες χώρες της Ευρωζώνης.

Με άλλα λόγια, θεωρείται ότι το ισχυρό μέλλον του ευρώ και της Ευρωζώνης θα εξαρτηθεί από την επιτυχή έκβαση του προγράμματος λιτότητας στην Ελλάδα. Διαφορετικά, όπως υποστηρίζεται, οι συνέπειες θα επεκταθούν για διαφορετικούς λόγους (Πορτογαλία: έλλειμμα ανταγωνιστικότητας, Ισπανία: αρνητική εξέλιξη του ΑΕΠ, Ιταλία: υψηλό δημόσιο χρέος, Ιρλανδία: έλλειμμα ρευστότητας στις τράπεζες) και σε άλλες χώρες της Ευρωζώνης.

Όμως, η θεραπεία σοκ στην Ελλάδα οδηγείται σε αδιέξοδο αφενός γιατί αδυνατεί παρά την εφαρμογή σκληρών μέτρων λιτότητας να επιτύχει τους στόχους της, αφετέρου γιατί δεν επιτυγχάνει την αποτροπή της κρίσης του χρέους και στις άλλες προαναφερόμενες χώρες.

Στο πλαίσιο αυτό, η σημερινή κατάσταση στην Ευρωπαϊκή Ένωση που αποτυπώνεται ανάγλυφα στο αδιέξοδο της επιλογής των πολιτικών λιτότητας στα κράτη-μέλη και στην σοβαρή αδυναμία δημιουργίας συνθηκών εξόδου από την οικονομική ύφεση, κορυφώνεται με την στρατηγική επιλογή της ελεγχόμενης πτώχευσης των κρατών-μελών που βρίσκονται σε σοβαρή δημοσιονομική κρίση που θα συζητηθεί στο Συμβούλιο Αρχηγών Κρατών της Ε.Ε. τον Δεκέμβριο του 2010.

ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ & ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ *

των Δημήτρη Κατσορίδα, Γιώργου Λεχουρίτη

1. Στοιχεία αναφορικά με το πρόβλημα της ανεργίας

Πριν εισέλθουμε στο ζήτημα των κοινωνικών και ψυχολογικών επιπτώσεων εξαιτίας της αύξησης της ανεργίας, θα παρουσιάσουμε εν τάχει μερικά στοιχεία, τα οποία στη συνέχεια θα μας βοηθήσουν να αναλύσουμε σε βάθος αυτό το φαινόμενο.

Καταρχάς, δεν υπάρχει άλλη ευρωπαϊκή χώρα, όπως η Ελλάδα με:

- ✔ 600.000, αδήλωτους-ανασφάλιστους εργαζόμενους μισθωτούς.
- ✔ 300.000 ψευδο-αυτοαπασχολούμενους, οι οποίοι παρουσιάζονται ως «ελεύθεροι επαγγελματίες» ενώ παρέχουν εξαρτημένη εργασία.
- ✔ 200.000 εργαζόμενους με «μερική απασχόληση» ενώ παρέχουν εργασία πλήρους ωραρίου.
- ✔ 350.000 εργαζόμενους μόνιμα συμβασιούχους.

Επιπλέον, σύμφωνα με στοιχεία του Σώματος Επιθεωρητών Εργασίας (ΣΕΠΕ), πάνω από ένας στους τέσσερις εργαζόμενους εργάζεται ανασφάλιστος στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, το ποσοστό του εργατικού δυναμικού που απασχολείται στην παραοικονομία είναι περίπου 26%, ενώ εκτιμάται ότι οι ανασφάλιστοι ανέρχονται στα 1.100.000 άτομα, με αποτέλεσμα η εισφοροδιαφυγή σε βάρος του ΙΚΑ να φτάνει τα 6 δισ. ευρώ ετησίως. Όσον αφορά τη «μαύρη εργασία», αυτή ανέρχεται στο 38% στον τομέα εστίασης, στο 50% στα καφέ-μπαρ, στο 50% στη νυχτερινή διασκέδαση, στο 30% στις ταχυμεταφορές, στο 60% στις διανομές κατ' οίκον, στο 38% στις κατασκευές και αλλού. Ενδιαφέρον, επίσης, παρουσιάζει το στοιχείο ότι η «μαύρη εργασία» στους Έλληνες μισθωτούς φθάνει, σχεδόν, το 23% και στους μετανάστες, περίπου, στο 32%.[1]

Πρόκειται για «αόρατους εργαζόμενους» και με την πιο επικίνδυνη μορφή απασχόλησης, αφού οι εργαζόμενοι αυτοί δεν

* Το εν λόγω κείμενο αποτέλεσε εισήγηση σε ημερίδα που διοργάνωσαν τα Αρχεία Νευρολογίας και Ψυχιατρικής του συλλόγου «Εγκέφαλος», στην Αθήνα, στις 14/5/2010, με θέμα: «Εργασία - Ανεργία και ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις».

1. Ριζοσπάστης, 29/9/2010, σελ. 9.

στοιχειοθετούν δικαιώματα χρόνου ή και είδος εργασίας που παρέχουν, δεν δικαιούνται άδεια, επίδομα αδείας, δώρα Χριστουγέννων-Πάσχα, αποζημίωση, κλπ.

Όσον αφορά το ποσοστό της ανεργίας, σύμφωνα με την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ανήλθε στο 12,1% το 2010 έναντι 9,1% το 2009. Το σύνολο των απασχολουμένων εκτιμάται σε 4.400.000 άτομα, περίπου, εκ των οποίων οι άνεργοι ανέρχονται σε 605.200 άτομα (2009: 451.000 άνεργοι). Αν λάβουμε υπόψη και τα στοιχεία του ΟΑΕΔ, στις καταστάσεις του οποίου είναι εγγεγραμμένοι περίπου 770.000 άνεργοι, διαπιστώνουμε ότι η ανεργία στην Ελλάδα τείνει να πάρει εκρηκτικές διαστάσεις.

Όμως ποιοι τελικά είναι άνεργοι;

Άνεργοι είναι όσοι θα ήθελαν να παρέχουν εργασία, αλλά δεν μπορούν είτε επειδή δεν βρίσκουν είτε επειδή δεν διατίθεται κάποιος εργοδότης να τους ζητήσει να εργαστούν. Ταυτόχρονα, *η ανεργία υποδηλώνει ότι υπάρχει κενό παραγωγής, κενό κατανάλωσης και κενό ψυχικής διάθεσης*.

Αντίθετα, η κυρίαρχη οικονομική πολιτική (νεοφιλελευθερισμός) υποβαθμίζει την κοινωνική λειτουργία της εργασίας στο όνομα του «πιασίματος των οικονομικών δεικτών», αψηφώντας τα κοινωνικά ερείπια που αφήνει πίσω της.

2. Η κοινωνική πλευρά της ανεργίας

Αφού αποτυπώσαμε την κατάσταση που επικρατεί στην ελληνική αγορά εργασίας, ας δούμε τι ακριβώς κρύβεται πίσω από τους αριθμούς της ανεργίας και της επισφαλούς απασχόλησης σε διεθνές επίπεδο, αλλά και στην Ελλάδα. Διότι πίσω από τους αριθμούς υπάρχουν άνθρωποι με προβλήματα και ανάγκες.

Όπως εύστοχα παρατηρεί ο καθηγητής Ν. Στεφανής, *«Το άτομο στο μέσον οικονομικής κρίσης αντιστοιχεί στον επιβάτη πλοίου στο μέσο μεγάλης θαλάσσιας τρικυμίας. Βιώνει το συναίσθημα της απειλής βύθισης του πλοίου και στην καλύτερη περίπτωση της διάσωσής του ύστερα από επώδυνες περιπέτειες. Η συνθήκη αυτή βιώνεται ως στρες...»*.[2]

Το ερωτήματα, όμως, που προκύπτουν είναι τι γίνεται με τις λεγόμενες «παράπλευρες απώλειες» της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης; Τι γίνεται με τους ανθρώπους που έχασαν την εργασία τους ή ζουν υπό το καθεστώς της εργασιακής ανασφάλειας; Ποιες είναι, πρακτικά, οι κοινωνικές επιπτώσεις;

Σύμφωνα με μετρήσεις του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας (Δ.Γ.Ε.), το 2009 ο αριθμός των ανέργων έφτασε τα 212 εκατ., καταγράφοντας αύξηση 34 εκατ. σε σχέση με το 2007. Κατά το 2010 υπολογίζεται σε παγκόσμιο επίπεδο ότι ο αριθμός των ανέργων από τα επίπεδα του 6,6% του 2009 θα φθάσει στα επίπεδα του 8,9%, γεγονός το οποίο υποδηλώνει ότι το πρόβλημα βρίσκεται σε πλήρη ανάπτυξη.

Επίσης, οι ειδικοί λένε ότι υπάρχει συσχέτιση της αύξησης των δολοφονιών και της οικονομίας. Αυτό διαπιστώνεται από τις

2. Ν. Στεφανής, αναπληρωτής καθηγητής της Ψυχιατρικής Κλινικής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Το Βήμα, 11/4/2010, σελ. Α 10.

έρευνες, αλλά και από τις συνεχείς ειδήσεις που υπάρχουν στις αμερικανικές εφημερίδες.[3] Βέβαια, αν και δεν συνδέονται όλοι οι φόνοι με τα οικονομικά προβλήματα, εν τούτοις, έστω και εν μέρει, πολλοί φόνοι οφείλονται στην οργή που προκαλεί η ύφεση. Εκατομμύρια άνθρωποι χάνουν τις δουλειές τους, τις προοπτικές τους, τα σπίτια τους, ακόμη και τους γάμους τους. Ο συνδυασμός της απόγνωσης και της απελπισίας συμβάλλει στην αύξηση των φόνων και γενικά της εγκληματικότητας.

Πάνω από 100.000 ενημερωτικά φυλλάδια για την ψυχική υγεία τυπώθηκαν στην Ιρλανδία σε μια προσπάθεια να αποτραπούν οι αυτοκτονίες ανθρώπων που έμειναν άνεργοι ή αντιμετωπίζουν σοβαρά οικονομικά προβλήματα εξαιτίας της οικονομικής κρίσης. Η Εθνική Υπηρεσία για την Πρόληψη των Αυτοκτονιών ανακοίνωσε ότι η ανεργία αύξησε κατά 70% τον κίνδυνο αυτοκτονιών ακόμη και σε ανθρώπους που δεν έχουν ιστορικό ψυχικής νόσου. Το 2008, 9.218 άνθρωποι μεταφέρθηκαν στα νοσοκομεία επειδή επιχείρησαν να κάνουν κακό στον εαυτό τους. Μάλιστα, ο αριθμός των ανθρώπων που έβλαψαν τον εαυτό τους αυξήθηκε το 2008 συγκριτικά με το 2007. Για τους νεαρούς Ιρλανδούς, η αυτοκτονία είναι η βασική αιτία θανάτου. Επίσης, παρατηρήθηκε αύξηση στη ζήτηση αντικαταθλιπτικών φαρμάκων.[4]

Στη Γαλλία καταγράφηκαν ακραίες εργατικές συμπεριφορές στους εργασιακούς χώρους ως προϊόν της δεινής θέσης στην οποία έχουν περιέλθει οι εργάτες αρκετών επιχειρήσεων: από κατάληψη των εγκαταστάσεων των επιχειρήσεων μέχρι την κράτηση υπό μορφή ομηρείας των διευθυντικών στελεχών ή και την απειλή της ανατίναξης των επιχειρήσεων. Αίσθηση προκαλεί το γεγονός ότι αυτή η μορφή αντίδρασης αποδοκιμάσθηκε μόνο από το 34% της κοινής γνώμης, ενώ το 50% δικαιολόγησε το εγχείρημα αρνούμενο να το καταδικάσει.[5]

Σε πανευρωπαϊκή δημοσκόπηση που έκανε ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός για την ασφάλεια και την Υγεία στην Εργασία, μεταξύ άλλων αναφέρει ότι 6 στους 10 Ευρωπαίους αναμένουν ότι οι συνθήκες εργασίας θα πληγούν από την παγκόσμια οικονομική ύφεση, ιδίως όσον αφορά την υγεία και την ασφάλεια.[6]

Μελέτη επιδημιολόγων του Yale, το 2006, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η απόλυση διπλασιάζει τον κίνδυνο καρδιακών και εγκεφαλικών επεισοδίων στους γηραιότερους εργαζόμενους. Άλλη μελέτη του 2009 του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης στο Όλμπανι, διαπίστωσε ότι ένα άτομο που χάνει τη δουλειά του έχει 83% περισσότερες πιθανότητες να αποκτήσει πρόβλημα υγείας που συνδέεται με καταστάσεις πίεσης και άγχους, όπως ο διαβήτης, η αρθρίτιδα και προβλήματα ψυχιατρικής φύσεως. Ίσως, η πιο ζοφερή πτυχή των απολύσεων είναι το ότι επηρεάζει το προσ-

3. Η Αυγή, 10/4/2009.
4. Η Αυγή, 31/7/2009.
5. Γ. Κουζής, «Απολυμένοι εργάτες σε κατάσταση απόγνωσης...», Η Αυγή, 16/8/2009.
6. «Η παγκόσμια κρίση πλήττει την ασφάλεια και υγεία στην εργασία», περιοδικό PLANTmanagement, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2009, σελ. 56.

δόκιμο όριο ζωής. Επιστήμονες που μελέτησαν αρχεία θανάτων και στοιχεία αποδοχών εργαζομένων στην Πενσιλβάνια, κατά την ύφεση των αρχών της δεκαετίας του 1980, είδαν ότι ο αριθμός θανάτων στους κόλπους των ανδρών μεγαλύτερης ηλικίας εκτοξεύτηκε κατά 50% έως και 100% τον πρώτο χρόνο μετά την απώλεια της θέσης τους, ανάλογα με την ηλικία του εργαζόμενου. Είκοσι χρόνια αργότερα, οι θάνατοι ήταν 10 με 15% υψηλότεροι. Αυτό σημαίνει ότι ένας εργάτης που χάνει τη δουλειά του στα 40 του χρόνια μειώνει το προσδόκιμο ζωής του κατά ένα με ενάμιση χρόνο.[7]

Σύμφωνα με έκθεση του ΟΟΣΑ, κατά το 2009, καταγράφηκε έξαρση του φαινομένου του αλκοολισμού σχεδόν σε όλη την Ευρώπη, εξαιτίας της οικονομικής κρίσης, του αυξανόμενου άγχους και της ανασφάλειας.[8]

Μελέτη του βρετανικού Κέντρου Ερευνών για το Λιανεμπόριο (CRR), στο τρίτο ετήσιο «βαρόμετρο για τις κλοπές στα καταστήματα λιανικής πώλησης» κατέδειξε αύξηση 5,9%, το 2009, των απωλειών που κατεγράφησαν από κλοπές παγκοσμίως, εξαιτίας της ύφεσης. Όπως σημειώνει, υπήρξε αύξηση των κλοπών σε όλες τις περιοχές του πλανήτη. Τα μεγαλύτερα ποσοστά εμφανίζονται στη Βόρειο Αμερική (8,1%), στη Μέση Ανατολή και στην Αφρική (7,5%), ενώ στην Ευρώπη η αύξηση των κλοπών ήταν μικρότερη (4,7%).[9]

Όσον αφορά την Ελλάδα, τα πράγματα δεν είναι καλύτερα σε σχέση με τις διεθνείς εξελίξεις. Συγκεκριμένα, σε έρευνα του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθήνας, το άγχος που προκαλεί η αβεβαιότητα της οικονομικής κατάστασης έχει σοβαρές επιδράσεις στην υγεία και στις διαπροσωπικές σχέσεις. Συγκεκριμένα, το 29,8% των Ελλήνων απάντησε ότι το απασχολεί πολύ η κρίση, το 37,2% αρκετά και το 17,4% μέτρια. Περισσότερο φαίνεται να ανησυχούν οι απόφοιτοι δημοτικού (70,2%) που έχουν πιο επισφαλείς θέσεις εργασίας, αλλά και οι απόφοιτοι ανώτατης εκπαίδευσης (70,7%), καθώς και το 71% εκείνων που βιώνουν μια δύσκολη οικονομική κατάσταση. Σχεδόν ένας στους δύο του συνόλου των ερωτηθέντων (49,4%) θεωρεί ότι η εργασία αποτελεί παράγοντα άγχους, ειδικά στην εποχή της κρίσης, που σπέρνει ανασφάλεια και φόβο. Η άσχημη οικονομική κατάσταση ή η αγωνία υποχώρησης του επιπέδου ζωής αποτελεί επίσης σημαντικότατη αιτία πρόκλησης άγχους, αφού το 56,7% απαντά θετικά. Επιπροσθέτως, το 65,4% των ανέργων θεωρεί την άσχημη οικονομική κατάσταση ως σημαντικό παράγοντα άγχους, μία άποψη με την οποία συμφωνεί το 63,7% των εργαζομένων. Όσον αφορά τις συνέπειες του άγχους, το 38% των ερωτηθέντων απαντά ότι επηρεάζει αρνητικά την υγεία, το 28% περίπου τη συναισθηματική κατάσταση, το 14,3% την εργασιακή απόδοση και το 11,8% εκτιμά ότι πλήττει τις φιλικές και επαγγελματικές σχέσεις. Την ίδια στιγμή, το άγχος, σπρώχνει τους Έλληνες/-ίδες προς το τσιγάρο και το αλκοόλ, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την επιβάρυνση της υγείας. Κατά τη

7. «Η απόλυση βλάπτει σοβαρά την υγεία...», Ελευθεροτυπία, 26/2/2010.
8. «Αλκοολικοί λόγω...κρίσης», Ημερησία, 16/4/2010.
9. Αναφέρεται στο Α. Παπαστάθης, «Η ύφεση έφερε μικροκλοπές», Το Βήμα, 21/11/2009.

διάρκεια μιας ιδιαίτερα αγχωτικής ημέρας το 22,3% καπνίζει πολύ περισσότερο από το κανονικό, ενώ το 32% περίπου κάπως περισσότερο. Το συνολικό ποσοστό των αυξημένων τσιγάρων ανεβαίνει πολύ στις ηλικίες κάτω των 30 ετών (58% καπνίζουν πολύ ή κάπως περισσότερο), σε όσους έχουν χαμηλά εισοδήματα, ενώ μεταξύ των ανέργων απογειώνεται στο 75%. Σε ό,τι αφορά την κατανάλωση αλκοόλ, φαίνεται ότι έχει μεγαλύτερη επιρροή ιδιαίτερα στους νέους μέχρι 29 ετών, σε όσους έχουν ανώτερη μόρφωση και στους επιχειρηματίες. Αυτές οι κατηγορίες έχουν συνδέσει την αντιμετώπιση του άγχους με περισσότερη κατανάλωση αλκοόλ σε ποσοστά 20%, 23% και 26%, αντίστοιχα.[10]

Όμως, σε μείζον κοινωνικό φαινόμενο αναδεικνύεται η τάση για αυτοκτονία που παρουσιάζουν οι άνεργοι. Σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποίησε η Εταιρεία Περιφερειακής Ανάπτυξης και Ψυχικής Υγείας, στην Εύβοια, σε δείγμα 900 ατόμων άνω των 18 ετών, στη Χαλκίδα, στην Ερέτρια, την Αμάρυνθο, τη Λάμψακο, την Αρτάκη και τα Ψαχνά, δηλαδή σε περιοχές οι οποίες έχουν πληγεί από την αποβιομηχάνιση, παρατηρήθηκε κλονισμός στην ψυχική τους υγεία και είναι έντονη η ανάγκη ψυχιατρικής υποστήριξης του πληθυσμού. Από την εν λόγω έρευνα βρέθηκε ότι το 1/3 των ανέργων στην Εύβοια πάσχει από κατάθλιψη και ένας στους πέντε εκδηλώνει αυτοκτονικό ρίσκο. Υψηλά ποσοστά κατάθλιψης βρέθηκαν σε γυναίκες, ηλικιωμένους (άνω των 75 ετών), ανέργους (26%), καθώς επίσης σε εργάτες διαζευγμένους και χήρους. Το αυτοκτονικό ρίσκο βρέθηκε σε ποσοστό 7%, ενώ στους ανέργους το ποσοστό αυτό άγγιξε το 20%. Το ποσοστό των αγχωδών διαταραχών είναι μεγαλύτερο σε νέους 18-39 ετών, υπαλλήλους, ανέργους, φοιτητές και νοικοκυρές.[11] Επίσης, αύξηση έως και 20% των αυτοκτονιών, λόγω των συνεπειών της οικονομικής κρίσης (χρέη και ανεργία) καταγράφεται πλέον και στη χώρα μας. Μάλιστα, έχουμε περισσότερες από τρεις αυτοκτονίες την εβδομάδα που οφείλονται σε οικονομικούς λόγους, εκ των οποίων, πάρα πολλές από αυτές είναι στη Βόρειο Ελλάδα, στην Πελοπόννησο και στην Κρήτη.[12]

Από τα προαναφερθέντα εμπειρικά στοιχεία είναι δυνατόν να διαπιστώσουμε ότι οι συμπεριφορές των ανέργων και οι αντιδράσεις τους είναι πολυποίκιλες και γι' αυτό μπορεί να μας φαίνονται ακατανόητες.

Όμως, αν τελικά, κάτι χαρακτηρίζει το σύνολο των ανέργων είναι ο *ανταγωνισμός* για επιβίωση κατά τη διαδικασία αναζήτησης εργασίας. Σε πολλές δε περιπτώσεις η εύρεση μιας θέσης εργασίας γίνεται αντιληπτή ως αποτέλεσμα της «μοίρας» ή της τύχης της καθημερινότητας (π.χ. το ρουσφέτι).

Οι άνεργοι έχουν συγκεχυμένα συναισθήματα. Συνήθως διακατέχονται από το αίσθημα της ανασφάλειας, εφόσον διατηρούνται σε μια κατάσταση «μη συνεχούς εργασίας». Μόνο που αυτό το ασυνεχές στην εργασία, αλλά συνεχές στην ανεργία

10. Τα στοιχεία από την έρευνα του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθήνας αναφέρονται στο άρθρο του Γ. Ελαφρού, «Η κρίση βλάπτει σοβαρά υγεία - σχέσεις», Η Καθημερινή, 23/11/2008, σελ. 42.

11. Τα στοιχεία από την έρευνα αναφέρονται στην Ελευθεροτυπία, 19/7/2008, σελ. 29.

12. Βλέπε εφημερίδα Πρώτο Θέμα, 28/3/2010, σελ. 38-39.

(ειδικά όταν είναι μακράς διάρκειας) βιώνεται ως δυσβάστακτο κενό.[13] Ταυτόχρονα, μπαίνει μπροστά μια διαδικασία *ενοχοποίησης* των ανέργων, με αποτέλεσμα ο κάθε άνεργος να θεωρεί ότι «για την ανεργία του ευθύνεται ο ίδιος». Αυτή η ενοχική διαδικασία λειτουργεί υπονομευτικά για τη διεκδίκηση των βασικών εργατικών τους δικαιωμάτων, στερώντας τους τις βασικές προϋποθέσεις συλλογικής οργάνωσης. Έτσι, μετά ένα μεγάλο διάστημα ανεργίας, οι αντιδράσεις των ανέργων είναι η απογοήτευση, το αίσθημα ήττας και η αποστράτευση από συλλογικές προσπάθειες. Όμως, αυτήν την ήττα ο άνεργος τη βιώνει ως προσωπική ήττα-αποτυχία και συνεπάγεται την εξατομίκευση, την απαξίωση και την αίσθηση μοναξιάς και άρα γίνεται αδύναμος να αντιδράσει.

Κατά συνέπεια, κάποιος ο οποίος για μεγάλο διάστημα μένει άνεργος, χάνει την αίσθηση ότι ανήκει σε μια κοινωνική ομάδα (π.χ. την εργατική τάξη), καθώς επίσης και τη συνείδηση της αλληλεγγύης και αναζητά πιο εύκολα τις ατομικές λύσεις (π.χ. κάποιο «μέσον» για να βρει εργασία). Ταυτόχρονα, επειδή το κράτος απομακρύνεται από την πρακτική της κοινωνικής αλληλεγγύης και προστασίας, εναποθέτει τη διαχείριση της επιβίωσης και της ένδειας σε άλλα Δίκτυα όπως είναι της οικογενειακής βοήθειας, της βοήθειας μεταξύ συγγενών-φίλων και γειτόνων, της συγκατοίκησης, της αυτοκαταναλωτικής λειτουργίας (π.χ. η καλλιέργεια του κήπου) ή της αυστηρά προγραμματισμένης κατανάλωσης του ρεύματος, της αγοράς φθηνών προϊόντων, καθώς επίσης ο περιορισμός της χρήσης του αυτοκινήτου, του τηλεφώνου και της εξόδου για ψυχαγωγικές δραστηριότητες.

Όλα αυτά αποτελούν την άμυνα των ανέργων στις κοινωνικές συνθήκες που επιβιώνουν. Όμως, αυτές οι στρατηγικές επιβίωσης οδηγούν τους νέους σε μια διαδικασία *«διπλής απομάγευσης»* σε σχέση με το παρόν και το μέλλον. Με το *παρόν*, διότι δεν μπορούν να χειραφετηθούν από την οικογένειά τους, εφόσον δεν έχουν την οικονομική τους αυτονομία και άρα δεν μπορούν να αποδεσμευτούν από αυτήν και να δημιουργήσουν δική τους οικογένεια. Με το *μέλλον*, διότι δεν μπορούν να το ονειρευτούν και να το σχεδιάσουν, εφόσον είναι υποχρεωμένοι να προσαρμοστούν στην πραγματικότητα.[14]

3. Η ψυχοκοινωνική προσέγγιση της ανεργίας

Σε μείζον πρόβλημα αναδεικνύεται η *διαμόρφωση μιας νέας (ολιστικής-σφαιρικής) διαλεκτικής προσέγγισης,* που επιτρέπει τη διεπιστημονική μελέτη και έρευνα των κοινωνικών φαινομένων (και του κοινωνικού γίγνεσθαι), όπως είναι η ανεργία, ο κοινωνικός αποκλεισμός και η φτώχεια. *Πιστεύουμε ότι μια τέτοια προσέγγιση είναι η* οικοσυστημική *ως η σύνθεση των επιμέρους γνωστικών αντικειμένων της οικονομικής, ιατρικής, ψυχολογικής, κοινωνιολογικής επιστήμης, του εργατικού δικαίου και των σύγχρονων κοινωνικών κινημάτων,*

13. Α. Δεδουσόπουλος, «Ανεργία και κοινωνικός αποκλεισμός», στον τόμο με τίτλο, Μορφές κοινωνικού αποκλεισμού και μηχανισμοί παραγωγής του, εκδόσεις Ιδεοκίνηση, Αθήνα 1997, σελ. 217.

14. Ν. Παναγιωτόπουλος, «Η βία της ανεργίας και η οδύνη των ανέργων», περιοδικό Σύγχρονη Εκπαίδευση, Μάρτιος-Απρίλιος 2004, τεύχος 135, σελ. 53.

ενθαρρύνοντας μια πολυεστιακή και πολυπαραγοντική αιτιολογία των ψυχοκοινωνικών φαινομένων και εστιάζοντας στη λύση και όχι στη διαχείριση των προβληματικών καταστάσεων.

Οι πρώτες μελέτες για τις ψυχολογικές και κοινωνικές συνέπειες της ανεργίας πραγματοποιήθηκαν τη δεκαετία του 1930, ως απότοκος της Μεγάλης Οικονομικής Κρίσης του 1929. Η Marie Jahoda το 1932 συνέγραψε τη διδακτορική της μελέτη με τίτλο: *Η κοινωνιογραφία μιας άνεργης κοινότητας*. Ήταν η πρώτη έρευνα πάνω στις ψυχολογικές συνέπειες της ανεργίας, οι οποίες είναι ψυχοφθόρες και καταστροφικές. Αναδείχθηκε τότε, για πρώτη φορά, η συνέπεια της οικονομικής αποστέρησης πάνω στον ψυχισμό του ανθρώπου και των ομάδων του και η συγγραφέας συμπέρανε ότι στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες η εργασία διασφαλίζει σημαντικά κοινωνικά οφέλη, συμπεριλαμβανομένων της προσωπικής αξίας (αυτοεκτίμηση), της σύνδεσης με ευρύτερους κοινωνικούς σκοπούς και στόχους, καθώς επίσης της δομής και οργάνωσης του χρόνου (ημέρες-εβδομάδες-μήνες-χρόνια).

Η έρευνα αυτή της M. Jahoda εστίασε την προσοχή της σε ένα εργοστάσιο της κοινότητας Marienthal στην Αυστρία, όπου όλοι οι εργαζόμενοι έμειναν άνεργοι όταν το εργοστάσιο έκλεισε. Οι ερευνητές (Jahoda, Lazarsfeld και Zeisel) ανακάλυψαν ότι το κλείσιμο του εργοστασίου αρχικά παρήγαγε ένα σοκ με συναισθήματα απόγνωσης και απελπισίας, όπου με τον χρόνο οι περισσότεροι άνθρωποι διαμόρφωσαν μια στάση παραίτησης (μοιρολατρία και ηττοπάθεια). Οι συγγραφείς της μελέτης αυτής ανέφεραν ότι όσο χειροτερεύουν οι οικονομικές συνθήκες τόσο οδηγούν τους ανθρώπους σε κίνδυνο διολίσθησης, στην απόγνωση και στην κατάθλιψη. Επίσης, επεσήμαναν ότι τόσο ο χρόνος, κοινά μοιραζόμενος, όσο και οι επαφές (συνδέσεις) μεταξύ των ανθρώπων σταδιακά μειώνονται κατά τη διάρκεια της ανεργίας.

Το 1938, μια έρευνα των Lazarsfeld και Eisenberg κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η ανεργία τείνει να κάνει τους ανθρώπους πιο ασταθείς συναισθηματικά από πριν και ότι εκείνοι που είναι οικονομικά ανασφαλείς -εργαζόμενοι ή άνεργοι- έχουν ένα μειωμένο ηθικό, δηλαδή χαμηλή εκτίμηση της προσωπικής τους αξίας.

Το 1958, η Marie Jahoda ανέπτυξε τη θεωρία της Ιδανικής Ψυχικής Υγείας, αναγνωρίζοντας πέντε βασικές κατηγορίες, οι οποίες, όπως η ίδια ανέφερε, είναι *ζωτικές* για το συναίσθημα της ευεξίας (well-being).

Οι κατηγορίες αυτές είναι οι ακόλουθες:

I. Η Δομή (και οργάνωση) του *χρόνου*

II. Η κοινωνική *επαφή*

III. Ο *σκοπός* - η συλλογική προσπάθεια

IV. Η κοινωνική *ταυτότητα* (ή το κύρος)

V. Η καθημερινή *δραστηριότητα*.

Η Jahoda ισχυριζόταν ότι ο άνεργος αποστερείται και των πέντε αυτών κατηγοριών και συνεπώς το γεγονός αυτό έχει ως συνέπεια τη χειροτέρευση της ψυχικής υγείας και της ευεξίας των ανέργων. Η ίδια συγγραφέας διαμόρφωσε έναν κατάλογο από χαρακτηριστικά που είναι παρόντα στην πλειονότητα των υγιών και φυσιολογικών ανθρώπων:

1) Η αξιόπιστη και επαρκής αντίληψη (η οποία στον άνεργο είναι σε πτώση)

2) Η ρεαλιστική αποδοχή και αυτοεκτίμηση (η οποία στον άνεργο διαστρεβλώνεται)

3) Ο σκόπιμος έλεγχος της συμπεριφοράς (σε αντίθεση με την αύξηση παρορμητικότητας στον άνεργο)

4) Η αληθινή αντίληψη του κόσμου (στρεβλή αντιληπτικότητα στον άνεργο)

5) Η διατήρηση και η ανάπτυξη των σχέσεων και των συγκινήσεων (αντίθετα, διάλυση των σχέσεων και έλλειμμα συγκινήσεων και συναισθημάτων στον άνεργο)

6) Ο αυτοκαθορισμός (δηλαδή, η αίσθηση προσωπικού προσανατολισμού) και η δημιουργικότητα (ετερονομία και αλλοτρίωση στον άνεργο).

Η καναδέζικη Ένωση Ψυχικής Υγείας, στον δικό της διαδικτυακό τόπο, αναφέρει χαρακτηριστικά σε άρθρο της για την αντιμετώπιση της ανεργίας τα εξής: *«Όταν χάσεις την εργασία σου δεν χάνεις μόνο τη συχνή πηγή εσόδων σου, αλλά επίσης και τις προσωπικές σου επαφές και σχέσεις στην εργασία, τις καθημερινές σου δομές χρόνου και ρουτίνας, καθώς και μια σημαντική αίσθηση σκοπού-του-εαυτού. Συνεπώς η ανεργία αποτελεί ένα σοκ προς ολόκληρο το σύστημα-του-εαυτού σου* [η ταυτότητά σου, το ποιος είσαι, που πάς και γιατί]*. Μπορείς να βιώσεις κάποια από τα ίδια συναισθήματα, πόνος, οδύνες και άγχη που βιώνει κάποιος που έχει σοβαρά πληγωθεί ή κάποιος που έχει περάσει από ένα διαζύγιο ή περνά μια φάση μελαγχολίας και θλίψης για την απώλεια ενός αγαπημένου προσώπου. Μπορείς να περάσεις από αυτά τα στάδια της θλίψης*».

Κατά συνέπεια, η εμπειρία της ανεργίας ως βίωμα αποτελεί μια ιδιαίτερα οδυνηρή και ψυχοφθόρα δυναμική διεργασία για τον άνεργο. Μάλιστα, το πιο σημαντικό απ' όλα είναι η υπονόμευση της ταυτότητας και της έννοιας της απώλειας του εαυτού, γεγονός που συνοδεύεται από μια αύξουσα ετερόνομη στάση ψυχολογικής εξάρτησης από τους άλλους.

Μια από τις πιο συστηματικές προσπάθειες για να εξεταστούν τα αποτελέσματα και οι επιδράσεις της ανεργίας πάνω στην ψυχολογική ευεξία των εργαζομένων έγινε από τον P. Warr στη Μονάδα Κοινωνικής και Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας στο Sheffield.[15] Ο Warr επιχειρηματολογεί ότι ο άνεργος υποφέρει σε σύγκριση με τον εργαζόμενο σε ένα μεγάλο και σύμπλοκο εύρος διαστάσεων:

1) λιγότερη δυνατότητα για έλεγχο των συνθηκών

2) λιγότερη δυνατότητα για χρήση και αξιοποίηση των δεξιοτήτων

3) λιγότερη δυνατότητα για προσανατολισμένη, σε σκοπό και στόχο, συμπεριφορά

4) λιγότερη ποικιλία στη ζωή

5) λιγότερη βεβαιότητα για το μέλλον

6) λιγότερο επαρκές και διαθέσιμο εισόδημα

15. P. Warr (1987), Worker Without a Job στο Warr P.B. (el): Psychology at work. Harmondsworth, Penguin Press.

7) λιγότερη φυσική ασφάλεια μέσω του χασίματος των ανέσεων και των υλικών αγαθών στο σπίτι

8) λιγότερη δυνατότητα για διαπροσωπική επαφή

9) λιγότερη κοινωνική εκτίμηση και χαμηλότερη κοινωνική ισχύ και κύρος (πτώση αυτοεκτίμησης).

Η έρευνα στο Sheffield υποστήριξε την άποψη ότι ο άνεργος *πονά* και *υποφέρει* από ένα σημαντικό αποπροσανατολισμό στην ψυχολογική υγεία και ευεξία και ότι η εμπειρία αυτή υπονομεύει την αυτοεκτίμηση και την αυτοπεποίθηση των ανθρώπων, ενώ αυξάνει τη στεναχώρια, την αγωνία και την κατάθλιψη.

Η γνώση ότι μακρές περίοδοι ανεργίας συνοδεύονται και από σημαντική μείωση των άμεσων εισοδημάτων με επίπτωση στον ίδιο τον άνεργο, μας οδηγεί στη σχέση της ανεργίας με την κοινωνική παθογένεια.

Γίνεται φανερό ότι υπάρχει άμεση σύνδεση μεταξύ υγείας και ανεργίας.

Μια παλαιότερη έρευνα του Αμερικανού στατιστικολόγου H. Brenner[16] σε θέματα υγείας υποστήριζε ότι υπάρχει άμεση συσχέτιση μεταξύ οικονομικής άνθησης ή οικονομικής κρίσης και στέρησης με τις μειώσεις-αυξήσεις στο επίπεδο της γενικής θνησιμότητας του πληθυσμού σε περιπτώσεις καρδιακών παθήσεων, αλκοολισμού, ναρκωτικών, εγκλημάτων, αυτοκτονιών, καθώς και εισόδου σε ψυχιατρικά ιδρύματα. Η έρευνα του Brenner δείχνει τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης μέσω της ανεργίας στην ψυχική υγεία του ανθρώπου και της οικογένειάς του. Η ανεργία, λοιπόν, σχετίζεται με την ψυχική και κοινωνική δυσλειτουργικότητα και είναι γνωστή η στατιστική φόρμουλα του συγγραφέα ότι η αύξηση της ανεργίας κατά μία ποσοστιαία μονάδα δημιουργεί κατάσταση έντασης, επιθετικότητας ή ματαίωσης και ασθενειών που επηρεάζουν την κοινωνία για πολλά χρόνια. Έτσι, η αύξηση της ανεργίας σε μια δεδομένη περίοδο έχει πολλαπλασιαστική επίδραση, η οποία ξεπερνά κατά πολύ το αρχικό μέγεθος της αύξησής της. Ο Brenner είχε υπολογίσει, τότε, ότι η αύξηση της ανεργίας κατά 1% θα έδινε τα επόμενα πέντε χρόνια τα εξής αποτελέσματα:

- Αυτοκτονίες: +4,1%.
- Επισκέψεις σε ψυχιατρικές κλινικές: +3,3%.
- Βίαιες ενέργειες: +4% (δολοφονίες, εγκλήματα κλπ.).
- Θνητότητα από αλκοόλ: +1,9%.
- Γενικός δείκτης θνητότητας: +1,9%.
- Καταθλιπτικές καταστάσεις: +67%.
- Αλκοολισμός: +47%.

Στις ΗΠΑ έχει υπολογιστεί μια ποσοτικοποιημένη αναφορά των επιπτώσεων της ανεργίας σε μια σειρά ψυχοκοινωνικών παραμέτρων: η αύξηση κατά 1% της ανεργίας θα προκαλέσει σε διάστημα έξι ετών 37.000 περισσότερους θανάτους. Συγκεκριμένα, από καρδιαγγειακά νοσήματα θα πεθάνουν 22.000 άνεργοι, από αυτοκτο-

16. Brenner M. Harrey (1977), Personal stability and economic security. Social Policy, 8, 3.

νίες 900, από ανθρωποκτονίες 650, από κίρρωση του ήπατος 500, ενώ στο ίδιο διάστημα θα παρατηρηθούν 4.200 ψυχιατρικοί εγκλεισμοί και 3.300 επιπλέον φυλακίσεις.

Ας σημειωθεί, επίσης, ότι οι ταραχές του 1992 στο Λος Άντζελες (L.A.) των ΗΠΑ, στη διάρκεια των οποίων ξέσπασαν κοινωνικές μάχες μεταξύ φυλετικών ομάδων και λεηλατήθηκε το 96% των καταστημάτων στις συνοικίες που κατοικούσαν πολιτιστικές μειονότητες (Κορεάτες-Λατίνοι-Αφροαμερικανοί), έγιναν μετά δύο χρόνια οικονομικής ύφεσης και στασιμότητας και εφόσον η ανεργία είχε τριπλασιαστεί στις γειτονιές των μεταναστών, επειδή τα εργοστάσια, προφανώς για λόγους οικονομικού κέρδους, μεταφέρθηκαν στο Μεξικό. Το L.A. έχασε 100.000 θέσεις εργασίας σε τρία χρόνια, οι άστεγοι πολλαπλασιάστηκαν και πάνω από τις μισές οικογένειες των Λατίνων ζούσαν κάτω από το επίσημο μέσο όρο της φτώχειας.

4. Αντί επιλόγου. Προτάσεις

Η χρόνια διαρθρωτική ανεργία αποτελεί ενδημικό φαινόμενο του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Η κατάσταση στην οποία έχουν περιέλθει οι δυνάμεις της εργασίας, σε παγκόσμιο επίπεδο, καθιστά την ανεργία ακόμη πιο επώδυνη για την εργατική τάξη. Μιαν εργατική τάξη κατακερματισμένη, ιδιωτεύουσα και μονίμως μετεκπαιδευόμενων, επανακαταρτιζόμενων και διαθέσιμων μισθωτών και ανέργων προς κάθε χρήση του κεφαλαίου (Πατέλης Δ., 1997).

Η ύπαρξη μιας ευρείας ζώνης φτωχών, απασχολήσιμων και ανέργων επιτείνει τον κατακερματισμό και λειτουργεί ως ρυθμιστικός μοχλός «απορύθμισης» και «ευελιξίας» των όρων της εκμετάλλευσης εκ μέρους των κρατούντων.

Κατά συνέπεια, για την υπέρβαση των καταστροφικών και αυτοκαταστροφικών τάσεων που δημιουργούνται εξαιτίας της ανεργίας, βασική προϋπόθεση είναι η διερεύνηση των αντιφατικών κοινωνικών και ψυχολογικών πτυχών αυτών των τάσεων, καθώς και των τρόπων με τους οποίους αυτές βιώνονται από τα διάφορα τμήματα του κόσμου της εργασίας, ούτως ώστε να παραχθεί μια επιστημονική ανάλυση και προσέγγιση του προβλήματος της ανεργίας από ομάδα επιστημόνων, η οποία θα απαρτίζεται από ψυχολόγους, κοινωνιολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς, οικονομολόγους και πολιτικούς επιστήμονες.

Τελικά, υπάρχουν λύσεις;

Όπως έδειξε η εμπειρία του Μεσοπολέμου, μία από τις λύσεις είναι η δημιουργία Δικτύου ή κινήματος κατά της ανεργίας και της επισφαλούς απασχόλησης, όπου οι εργαζόμενοι και οι άνεργοι δεν θα αισθάνονται μόνοι τους, αλλά θα έχουν την αίσθηση της συλλογικότητας και της ένταξης σε μία κοινωνική ομάδα, μέσω της οποία θα διεκδικήσουν την επίλυση των προβλημάτων τους.

Τέλος, άλλη πρόταση προς υλοποίηση θα μπορούσε να είναι η δημιουργία, έστω και σε πιλοτική βάση, *Συμβουλευτικών Κοινωνικών Κέντρων Υποστήριξης των Εργαζομένων, των Ανέργων και των Νέων*, με στόχο την αποθυματοποίησή τους, επειδή πολλές φορές εξαιτίας των καθημερινών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οδηγούνται στην περιθωριοποίηση και στην αντικοινωνική συμπεριφορά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αυγή, «ΗΠΑ: Η έξαρση των φόνων συνδέεται με την οικονομική κρίση...», εφημερίδα Η Αυγή, 10/4/2009.

Αυγή, «Αυτοκτονία; Ούτε να το σκέφτεστε... Εκστρατεία για να αποτραπεί κύμα αυτοκτονιών εξαιτίας της κρίσης στην Ιρλανδία», εφ. Η Αυγή, 10/4/2009.

Brenner M. Harrey, *Personal stability and economic security*. Social Policy, 8, 3, 1977.

Δεδουσόπουλος Α., «Ανεργία και κοινωνικός αποκλεισμός», στον τόμο με τίτλο, *Μορφές κοινωνικού αποκλεισμού και μηχανισμοί παραγωγής του*, εκδόσεις Ιδεοκίνηση, Αθήνα 1997.

Ελαφρός Γ., «Η κρίση βλάπτει σοβαρά υγεία - σχέσεις», εφ. Η Καθημερινή, 23/11/2008, σελ. 42.

Ελευθεροτυπία, «Η απόλυση βλάπτει σοβαρά την υγεία...», εφ. Ελευθεροτυπία, 26/2/2010.

Ημερησία, «Αλκοολικοί λόγω...κρίσης», εφ. Ημερησία, 16/4/2010.

Jahoda Marie, *Marienthal: Η κοινωνιογραφία μιας άνεργης κοινότητας*, Βιέννη 1932, αγγλική έκδοση 1971, http://en.academic.ru/dic.nsf/enwiki/686661

Κουζής Γ., «Απολυμένοι εργάτες σε κατάσταση απόγνωσης...», εφ. Η Αυγή, 16/8/2009.

Λεχουρίτης Γ. - Κατσορίδας Δ., «Οι ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις της ανεργίας. Η φθοροποιός διαδικασία», περιοδικό «Τετράδια του ΙΝΕ», Αύγουστος 2002, τεύχος 22-23, σελ. 105-118.

Παναγιωτόπουλος Ν., «Η βία της ανεργίας και η οδύνη των ανέργων», περιοδικό Σύγχρονη Εκπαίδευση, Μάρτιος-Απρίλιος 2004, τεύχος 135.

Παπαστάθης Α., «Η ύφεση έφερε μικροκλοπές», εφ. Το Βήμα, 21/11/2009.

Πατέλης Δ., *Όψεις της ανεργίας: κοινωνικές και ψυχολογικές επιπτώσεις*, 1997 (αδημοσίευτο κείμενο).

PLANT, «Η παγκόσμια κρίση πλήττει την ασφάλεια και υγεία στην εργασία», περιοδικό PLANTmanagement, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2009, σελ. 56.

Πόπωτας Δ. - Καλύβα Άρια, «Ένας Έλληνας αυτοκτονεί κάθε μέρα λόγω χρεών», εφ. Πρώτο Θέμα, 28/3/2010, σελ. 38-39.

Ριζοσπάστης, "Μαύρη εργασία". Ξεπερνά το 25%», εφημερίδα Ριζοσπάστης, 29/9/2010, σελ. 9.

Στεφανής Ν., «Η απειλή της βύθισης του πλοίου», εφημερίδα Το Βήμα, 11/4/2010, σελ. Α10.

Στυλιανίδης Σ., «Ένας στους 5 ανέργους με τάσεις αυτοκτονίας», εφ. Ελευθεροτυπία, 19/7/2008, σελ. 29

Warr P., *Worker Without a Job στο Warr P.B. (el): Psychology at work. Harmondsworth*, Penguin Press, 1987.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

16 Σεπτεμβρίου 2010

Το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ συμμετείχε (Γ. Ρωμανιάς) σε ημερίδα που διοργάνωσε το Εργατικό Κέντρο Πτολεμαΐδας με θέμα: «Το νέο ασφαλιστικό τοπίο στην Ελλάδα: Προϋποθέσεις συνταξιοδότησης».

23 Σεπτεμβρίου 2010

Το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ συμμετείχε (Γ. Ρωμανιάς) σε ημερίδα που διοργάνωσε το Εργατικό Κέντρο Λειβαδιάς με θέμα: «Το νέο ασφαλιστικό τοπίο στην Ελλάδα: Προϋποθέσεις συνταξιοδότησης».

25 Σεπτεμβρίου 2010

Το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ συμμετείχε (Γ. Ρωμανιάς) σε ημερίδα που διοργάνωσε το Εργατικό Κέντρο Φλώρινας με θέμα: «Το νέο ασφαλιστικό τοπίο στην Ελλάδα: Προϋποθέσεις συνταξιοδότησης».

29 Σεπτεμβρίου 2010

Το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ συμμετείχε (Γ. Ρωμανιάς) σε ημερίδα που διοργάνωσε το Εργατικό Κέντρο Βέροιας με θέμα: «Το νέο ασφαλιστικό τοπίο στην Ελλάδα: Προϋποθέσεις συνταξιοδότησης».

30 Σεπτεμβρίου 2010

Το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ συμμετείχε (Γ. Ρωμανιάς) σε ημερίδα που διοργάνωσε το Εργατικό Κέντρο Γιαννιτσών με θέμα: «Το νέο ασφαλιστικό τοπίο στην Ελλάδα: Προϋποθέσεις συνταξιοδότησης».

27 Σεπτεμβρίου - 1 Οκτωβρίου 2010

Το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ συμμετείχε (Σ. Λαμπουσάκη) σε εβδομαδιαίο σεμινάριο που διοργάνωσε το Ινστιτούτο Οικονομικών και Κοινωνικών Ερευνών (WSI) του Ιδρύματος Hans-Boeckler (Hans Boeckler Stiftung) της Γερμανικής Ομοσπονδίας Συνδικάτων (DGB) με θέμα, «Κοινωνική Ευρώπη: Υπάρχει; Μπορεί να επιβιώσει; Πώς μπορούμε να τη δημιουργήσουμε;». Το θέμα της εισήγησης ήταν: "Οικονομική κρίση και εξελίξεις στην Ελλάδα".

4 Οκτωβρίου 2010

Το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ συμμετείχε (Γ. Ρωμανιάς) σε ημερίδα που διοργάνωσε το Εργατικό Κέντρο Δράμας με θέμα: «Το νέο ασφαλιστικό τοπίο στην Ελλάδα: Προϋποθέσεις συνταξιοδότησης».

5 Οκτωβρίου 2010

Το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ συμμετείχε (Γ. Ρωμανιάς) σε ημερίδα που διοργάνωσε το Εργατικό Κέντρο Σερρών με θέμα: «Το νέο ασφαλιστικό τοπίο στην Ελλάδα: Προϋποθέσεις συνταξιοδότησης».

9 Οκτωβρίου 2010

ΤοΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ συμμετείχε (Γ. Ρωμανιάς) σε ημερίδα που διοργάνωσε το Εργατικό Κέντρο Θήβας με θέμα: «Το νέο ασφαλιστικό τοπίο στην Ελλάδα: Προϋποθέσεις συνταξιοδότησης».

12 Οκτωβρίου 2010

Το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ συμμετείχε (Γ. Ρωμανιάς) σε ημερίδα που διοργάνωσε το Εργατικό Κέντρο Έδεσσας με θέμα: «Το νέο ασφαλιστικό τοπίο στην Ελλάδα: Προϋποθέσεις συνταξιοδότησης».

19 Οκτωβρίου 2010

Το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ συμμετείχε (Γ. Ρωμανιάς) σε ημερίδα που διοργάνωσε το Εργατικό Κέντρο Δράμας με θέμα: «Το νέο ασφαλιστικό τοπίο στην Ελλάδα: Προϋποθέσεις συνταξιοδότησης».

29 Νοεμβρίου 2010

Το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ συμμετείχε (Α Καψάλης) σε εκδήλωση-συζήτηση που διοργάνωσε στην Αίθουσα του Συλλόγου Υπαλλήλων Τράπεζας Ελλάδας, η Πρωτοβουλία για την δημιουργία Ανεξάρτητης Ταξικής Κίνησης με θέμα «Η υπεράσπιση των συλλογικών συμβάσεων και η ανατροπή του μνημονίου». Θέμα της εισήγησής του ήταν «Οι μεταρρυθμίσεις στο δίκαιο των συλλογικών διαπραγματεύσεων».

1-3 Δεκεμβρίου 2010

Συμμετοχή του Επιστημονικού Διευθυντή του ΙΝΕ, Σ. Ρομπόλη, στο ετήσιο Συνέδριο του ΟΟΣΑ που πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι με θέμα: «Σύγχρονα Μεταναστευτικά Ρεύματα». Η εισήγηση του Επ. Διευθυντή του ΙΝΕ είχε ως αντικείμενο: «Σύγχρονες μεταναστευτικές τάσεις και Οικονομική Κρίση στην Ελλάδα».

4 Δεκεμβρίου 2010

Το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ συμμετείχε (Αποστόλης Καψάλης) σε εκδήλωση-συζήτηση που διοργάνωσε ο Κοινωνικός και Πολιτικός χώρος Στέκει της Ελευσίνας με θέμα «Το τοπίο των εργασιακών σχέσεων μετά το μνημόνιο». Θέμα της εισήγησής του ήταν «Οι μεταρρυθμίσεις στο επίπεδο του εργατικού δικαίου».

8 Δεκεμβρίου 2010

Το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ συμμετείχε (Αποστόλης Καψάλης) με κεντρική εισήγηση σε εκδήλωση-συζήτηση που διοργάνωσε το Εργατικό Κέντρο Μήλου με θέμα «Κρίση, απολύσεις και ευελιξίες στην εποχή του μνημονίου».

14 Δεκεμβρίου 2010

Το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ συμμετείχε (Αποστόλης Καψάλης) σε ημερίδα-συζήτηση που διοργάνωσε η Επιστημονική Εταιρεία για την Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη με θέμα «Οι μετανάστες στην ελληνική κοινωνία: ζητήματα κοινωνικής ένταξης και ανάπτυξης». Θέμα της εισήγησής του ήταν «Οι νομικές διαστάσεις της κοινωνικής ένταξης των μεταναστών».

18 Δεκεμβρίου 2010

Το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ συμμετείχε (Αποστόλης Καψάλης) σε εκδήλωση που διοργάνωσε το Κυριακάτικο Σχολείο Μεταναστών με αφορμή την Παγκόσμια Ημέρα του μετανάστη. Θέμα της εισήγησής του ήταν «Μετανάστευση και οικονομική κρίση: θα "πλημμυρίσουμε";».

20 Δεκεμβρίου 2010

Το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ συμμετείχε (Σ. Ρομπόλης) σε Συνέδριο του περιοδικού Economist με θέμα εισήγησης: «Ανάπτυξη, νέες θέσεις εργασίας, προοπτικές απασχόλησης και κοινωνικής ασφάλισης».